

UNIFICAREA LEGISLAȚIEI CIVILE ÎN PRIMUL DECENIU AL ROMÂNIEI MARI

SEVASTIAN CERCEL *

Abstract: After the achievement of the 1918 Great Union, the Romanians were called to support the country's economic recovery and to follow a path for the consolidation of the state, for reform and unification. A problem that our country was concerned with immediately after the achievement of political unity, was that of legislative unification. In the field of public law, the 1923 Constitution, the Judicial Organization Law of 25 June 1924, the Administrative Unification Law of 13 June 1925, and numerous other laws succeeded in gradually achieving the legislative unification indispensable to a powerful state. In the field of private law, the problem remained open for a long time, even if there were concerns, attempts and meritorious results in this direction. The provisional preservation in force of local legislation in the annexed provinces, justified in a first stage, led to numerous problems over time and inevitably affected the confidence in the judiciary and the prestige of the law. The unification of the civil legislation of Bessarabia, achieved by expanding the Civil Code of Alexandru Ioan Cuza in 1928, was and remains remarkable.

Keywords: legislative unification, Constitution of 1923, unification method, expansion of the Romanian Civil Code, Bessarabia.

1. Preliminarii

Hotărârile și documentele adoptate în anul 1918 la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia au exprimat puternic voința națiunii române așa cum a consemnat o bogată istoriografie a perioadei respective. Într-un proces care a cuprins o întinsă regiune a Europei, de la Marea Baltică la Marea Egee, unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România este un act democratic și plebiscitar. Prin adunări cu caracter reprezentativ, pe fondul intensificării mișcării naționale, sub semnul afirmării puternice a dreptului românilor de a trăi într-un singur stat unitar și al trecerii la înfăptuirea lui, națiunea română a hotărât Marea Unire de la 1918, care constituie peste timp „cel mai înalt act de voință națională înfăptuit vreodată de români”¹. Dar, unitatea națională nu se întemeiază doar pe acte de voință politică,

* Prof. univ. dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, al Academiei Române; Facultatea de Drept, Universitatea din Craiova; e-mail: sevastiancercel@yahoo.com.

¹ Ioan-Aurel Pop, *Marea Unire și Sărbătoarea Națională, în Transilvania. Starea noastră de veghe*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016, p. 91–96; Anastasie Iordache, *Marea Unire*

cum a fost cel de la 1 Decembrie 1918, ci și „pe eforturi continue de construcție pentru consolidarea identității naționale în toate componentele ei: instituțională, culturală, economică și juridică”.

Într-un studiu publicat recent se observa că, sub aspect juridic, „într-o sută de ani nu au existat suficiente resurse de voință, de inteligență și de viziune pentru a se desăvârși unitatea juridică a României prin realizarea sistemului integrat de cadastru și carte funciară”, iar perpetuarea unor sisteme de publicitate imobiliară eterogene era privită ca „un eșec istoric”². Această situație și observație critică au constituit un punct de pornire al studiului de față, care, însă, nu propune o analiză a publicității imobiliare din România sau a soluțiilor normative în această materie după anul 1918, o perspectivă care poate să fie însoțită de imaginea neîmplinirilor și erorilor din diferite etape. Într-un cadru mai larg, analiza privește legislația civilă din spațiul juridic românesc în primul deceniu al României Mari, așa numita „decadă brătienistă”, o perioadă în care România a înregistrat importante progrese în toate domeniile: economic, politic, administrativ, cultural și legislativ. În acest context, analiza de față reprezintă continuarea unor cercetări începute mai demult, care caută câteva răspunsuri într-un domeniu în care au existat numeroase interogații și dificultăți, după cum vom vedea³.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, pe măsură ce România se afirma ca stat național, curentele de dezvoltare politică, economică și socială, apărute cu mult timp mai înainte, se maturizau. Se punea problema dacă România trebuia să urmeze modelul occidental și să se alătore rapid națiunilor europene moderne sau să păstreze tradițiile sale țărănești, agrare și ortodoxe și să rămână astfel credincioasă sie însăși. Se discuta dacă exista și o a treia cale, de mijloc, ce oferea posibilitatea românilor de a păstra tot ce este mai bun în modul de viață tradițional și șansa de a participa la viața Europei⁴. Perioada respectivă este plină

(cap. VII), în *Istoria Românilor* (Gh. Platon coordonator), București, Editura Enciclopedică, 2003, vol. VII, tom. II, p. 463–532; A se vedea studiile publicate în volumul *Antecedente și împliniri ale Marii Uniri*, Victor Spinei (editor), București, Editura Academiei Române, 2020, precum și în volumul *Declarația de autodeterminare de la Oradea din 12 octombrie 1918*, Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Ion Eremia (coordonatori), București, Editura Academiei Române, 2018.

² Valeriu Stoica, *Înscrierea posesiei în cartea funciară în cadrul înregistrării sistematice și al înregistrării sporadice*, RRD nr. 2/2018, p. 159–179. Pentru evoluția istorică a publicității imobiliare în dreptul românesc și pentru sistemele de publicitate imobiliară din România, a se vedea Valeriu Stoica, *Drept civil. Drepturile reale principale*, ed. a 3-a, București, Editura C.H. Beck, 2017, p. 349–441. A se vedea și Mircea Dan Bob, *Problema codificării civile în România (I)*, P.R. nr. 1/2003, p. 170–182.

³ Sevastian Cercel, *Considerații privind unificarea legislativă a României în perioada 1918–1928*, în RSJ nr. 2/2018, p. 78–89; a se vedea Ioan Scurtu, în *Istoria Românilor*, vol. II, București, Editura Academiei Române, Editura Universul Enciclopedic Gold, 2018, p. 285–287; Ioan Scurtu, *Marea guvernare liberală (ianuarie 1922 – martie 1926)*, în Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX*, București, Editura Paideia, 1999, p. 144–164, care amintește că guvernul a inițiat legi pentru unificarea organismului de stat – legea pentru învățământul primar din iunie 1924, legea pentru unificarea administrativă din iulie 1925, legile sociale din perioada guvernării liberale ș.a.

⁴ Pentru unele aspecte privind dezbaterile dintre europeniști și tradiționaliști în România interbelică, Mihai Bărbulescu ș.a., *Istoria României*, București, Editura Corint Educațional, 2014, p. 347–352.

de vitalitate și creativitate, sunt experimentate idei noi, de la filosofie la poezie și de la politică la afaceri, dar sunt inevitabile și disputele, diviziunile, pentru că în fața societății românești au apărut situații complicate, multe dintre acestea fiind specifice unei societăți burgheze în ascensiune.

În plan intern, au apărut probleme noi care impuneau măsuri pentru dezvoltarea statului, modernizarea economiei naționale⁵, dezvoltarea învățământului și a culturii, stabilirea unor raporturi echilibrate între majoritari și minoritari. Prim-Ministrul Ion I. C. Brătianu sublinia, în 1926, în fața Corpurilor Legiuitoare, că „România este unul dintre statele cele mai interesate la menținerea păcii și la întărirea situațiunii politice statornicite prin tratatele de pace existente”⁶. Se amintea cu această ocazie situația țării în ianuarie 1922, fiind identificate două mari „nevoi de căpetenie”, care impuneau guvernului la începerea mandatului „o rezolvire imediată”: a) cele care izvorau din necesitatea de reorganizare a țării, pentru a adapta aparatul de stat noilor condiții create prin înfăptuirea unității naționale; b) „nevoia de a îndrepta cât mai urgent destrămarea și lipsurile izvorâte dintr-un crâncen și îndelungat război”. Este remarcabilă afirmația că „programul de legiferare se îmbina strâns cu acțiunea de guvernare”, precum și menționarea direcțiilor fundamentale asumate. În primul rând, „organizarea noului Stat”, care impunea „înlăturarea celor patru regimuri deosebite, sub care trăise poporul român în trecut, pentru a realiza astfel unificarea, fără de care nu era posibilă o administrare unitară a serviciilor publice”, care să asigure o normalizare „cât mai grabnică a acestor servicii”. În al doilea rând, „greutățile financiare, care se oglindeau într-un buget dezechilibrat”. Dezechilibrul bugetar și scumpirea continuă a traiului, sublinia Ion I. C. Brătianu, „scăzuse mijloacele reale” puse la dispoziția funcționarilor statului și „faceau imposibilă chiar plata unor salarii reduse”⁷. În al treilea rând, „readucerea producțiunii spre normal, pentru a ne putea satisface cât mai mult nevoile prin propriile noastre mijloace, reducând, astfel, importul și folosindu-ne cât mai bine de disponibilitățile naționale”.

Sintetic, în planul subiectului de față, se pune problema integrării provinciilor unite în cadrul României, elaborarea unui ansamblu legislativ și, în primul rând, adoptarea unei noi Constituții. Provinciile istorice care aveau regimuri juridice diferite porneau, în anul 1918, pe un drum comun care trebuia să se

⁵ În sensul că problema primordială care stătea în fața României postbelice era aceea a refacerii economice, a se vedea Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, Partea I. 1918–1933, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, capitolul I. *Consolidarea statului național român unitar. 1919–1923*, Viața economică și socială, p. 3–39, care arată, printre altele, că pierderile recunoscute oficial pentru România, prin tratatele de pace, au fost evaluate doar la peste 31 miliarde lei aur, în realitate totalul pierderilor materiale ale României fiind de 72 miliarde lei aur. În Parlament se afirma, cu privire la această chestiune, că România a fost pusă în situația dureroasă de a se întreba dacă a fost de partea învingătorilor sau a învinșilor.

⁶ Ion I. C. Brătianu, *Activitatea Corpurilor legiuitoare și a guvernului de la ianuarie 1922 până la 27 martie 1926. Dare de seamă*, București, Editura Cartea Românească, 1926, p. V–XXIII.

⁷ „Încercarea de grevă din 1922 nu era decât o manifestare bolnăvicioasă a situației precare în care se găseau slujbașii serviciilor publice”, Ion I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. VI.

oglindească și în sistemul juridic național. Problema unificării legislative, apărută imediat după Marea Unire, a constituit o provocare pentru dreptul românesc interbelic, dar și una din probleme fundamentale ale societății românești din acea epocă, dacă avem în vedere numai împrejurarea că buna funcționare a justiției era esențială în noul stat. Basarabia aducea regimul legilor rusești și vechile legi și obiceiuri moldovenești, rămase în vigoare acolo, așa cum în Alsacia și Lorena mai dăinuiau, încă, unele legi franceze, neschimbate de Germania în timpul ocupațiunii. Bucovina și Transilvania aduceau legislația austriacă și maghiară, diferită ca principii și ca spirit de legislația Vechiului Regat. Din punct de vedere legislativ, România Întregită apărea ca un amestec de elemente eterogene, pentru că în toate domeniile coexistau, alături de legile Vechiului Regat, legile fostelor stăpâniri străine: rusești, austrice, ungare. Acest amalgam general prejudicia grav ideea de unitate și acțiunea de unificare a vieții națiunii întregite⁸.

În ședințele din 29 decembrie 1919, Adunarea deputaților și Senatul, au adoptat „în unanimitate cu aclamațiuni”, cum se consemnează în documente, „Legea asupra Unirii Basarabiei cu vechiul Regat al României”⁹, „Legea asupra Unirii Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Satmarului și Maramureșului vechiul Regat al României”¹⁰ și

⁸ Mircea Dușu, *Un secol de stat unitar și drept național (1918–2018). Perspective istorice culturale-științifice*, București, Editura Academiei Române, Editura Universul Juridic, 2018, p. 38–39. Pentru aspecte privind administrația și justiția în Bucovina în perioada 1774–1914, a se vedea Aurel Morariu, *Bucovina 1774–1914*, Biblioteca Bucovina nr. 11–16, editor Ilie E. Toroșiu, București, Librăria și papetăria Pavel Suru, 1914, p. 118–131, care amintea două cauze, din aprilie 1913, în care cererile erau redactate în limba română, avocat fiind dr. Octavian Scalat, care declara că „nu vorbește decât românește”. În administrație „unde din 902 funcționari abia 128 sunt români, îi merge țaranului nostru relativ mai bine”, consemna autorul – „dacă este citat înaintea vreunui domn comis, sau că este imediat dat afară și nu-și pierde ziua în zadar, sau că dl. comisar nici nu are timp să vorbească cu el”; Sergiu Băieș, *Evoluția dreptului civil pe teritoriul Basarabiei în perioada 1812–2018*, în volumul Paul Pop, Radu Rizoiu (coord.), *Dreptul românesc la 100 de ani de la Marea Unire*, Editura Hamangiu, 2020, p. 176–189; Sevastian Cercel, *Considerații privind unificarea legislativă în România în perioada interbelică. De la entuziasm la stagnare, de la argumente științifice la soluții normative*, în volumul Paul Pop, Radu Rizoiu (coord.), *Dreptul românesc...*, p. 190–213.

⁹ Art. unic: Se ratifică, investindu-se cu putere de lege decretul lege No. 842 din 9 Aprilie 1918, publicat în Monitorul Oficial No. 8 din 10 Aprilie 1918, privitor la Unirea Basarabiei cu vechiul regat al României (...). Sfatul Țării din Basarabia în ședința din 27 Martie (9 aprilie) 1918, votând prin 86 voturi pentru, contra 3, fiind și 36 abțineri, următoarea rezoluțiune: „În numele Poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: «Republica democratică moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea-Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani trupul vechei Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama sa România». La rândul său, «În numele Poporului Român și al Regatului Lui, M.S. Ferdinand I al României, ia act de acest vot quasi unanim și declară la rândul lui Basarabia unită cu România de veci una și indivizibilă»”.

¹⁰ Art. unic: Se ratifică, investindu-se cu putere de lege decretul lege No. 3631 din 11 Decembrie 1918 publicat în Monitorul Oficial cu No. 212 din 13 Decembrie 1918, privitor la unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Satmarului și Maramureșului cu Vechiul Regat al României (...). Luând act de hotărârea unanimă a Adunării naționale de la Alba-Iulia, am decretat și decretăm: „Art. I. Ținuturile cuprinse în hotărârea Adunării naționale din Alba-Iulia de la 18 Noiembrie (1 Decembrie) 1918 sunt și rămân deapaură unite cu regatul României”.

„Legea asupra Unirii Bucovinei cu vechiul Regat al României”. Aceste legi au fost promulgate de Regele Ferdinand, la 31 decembrie 1919, și publicate în Monitorul Oficial nr. 206 din 1 ianuarie 1920¹¹.

Menținerea în vigoare a legiurilor locale în provinciile alipite, soluție susținută imediat după unire, a condus la rezultatul că „pe lângă legislația românească din vechiul regat, mai existau concomitent în țară încă trei deosebite izvoare regionale de drept”. Această situație, cu neajunsurile ei multiple și inerente, a determinat din primul moment pe juriștii români să stăruie, după cum s-a subliniat, prin studii, articole și conferințe asupra importanței și urgenței unificării legislative. Unificarea codurilor nu era numai o necesitate de ordin juridic, ci prin importanța ei națională, politică și socială, se înfățișa ca o adevărată operă de consolidare națională. Din punct de vedere național, unitatea politică reclama în mod imperios, în ordinea juridică, unificarea legislației, care asigură întărirea coeziunii naționale. Legile trebuie să unească, nu să despartă pe cetățenii aceluiași stat. Constatarea lui Portalis în sensul că „oamenii care depind de aceeași suveranitate, fără a fi dominați de aceleași legi, sunt în mod necesar străini unii față de alții, ei sunt supuși aceleiași puteri, fără a fi membrii aceluiași stat; ei formează națiuni diferite, câte obiceiuri diferite sunt; ei nu pot vorbi de o patrie comună” era deplin aplicabilă¹². În egală măsură, avertismentul lui Henri Capitant potrivit căruia „lipsa de unitate a legislației duce, în mod fatal, la lipsa de unitate a statului”¹³ era de actualitate. Din punct de vedere politic, principiul suveranității unice și generale impune ca legea să fie, de asemenea, unitară și generală. Din punct de vedere social, nimic nu este mai important decât încrederea în justiție, prestigiul legii și egalitatea tuturor în fața legilor. Or, diversitatea legislativă, cu inevitabila consecință că ceea ce este just într-o regiune poate să fie injust în alta, afectează încrederea în justiție, umbrește prestigiul legii și aduce riscul inegalității în fața legii. Din punct de vedere juridic, diversitatea legislației atrage numeroase inconveniente. Pe de o parte, creează conflictele de legi interprovinciale, a căror soluționare este dificilă și delicată. Pe de altă parte, împiedică distribuția rapidă a justiției. De asemenea, face dificilă încheierea și dezvoltarea relațiilor juridice între cetățenii aceluiași stat, dominați de legi diferite, ceea ce întreține o atmosferă de ezitare, de neîncredere și lipsă de stabilitate. În egală măsură, face deosebit de dificilă cunoașterea și aplicarea legii¹⁴.

¹¹ A se vedea și Ioan Scurtu, Gheorghe Z. Ionescu, Eufrosina Popescu, Doina Smârcea, *Istoria României între 1918–1944. Culegere de documente*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1982, p. 28–30; Tribuna Juridică, Anul II, No. 1 și 2, Duminică, 11 ianuarie 1920, p. 2–4.

¹² Jean Étienne-Marie Portalis, *Exposé général du système du Cod civil*, Locréé, La législation civile, commerciale et criminelle de la France, Paris, 1827, I, p. 164. Pentru *Discursul preliminar în Consiliul de Stat*, discurs fundamental, semnat de Portalis, Tronchet, Bigot de Préameneu și Maleville, a cărui paternitate este însă atribuită lui Portalis, o traducere recentă în RRDP nr. 3–4/2021, p. 860–889.

¹³ Henri Capitant, *L'introduction en Alsace et Lorraine de la législation civile française*, în „Bul. Soc. Legisl. Comp.”, 1934, p. 164.

¹⁴ Pentru sublinierea acestor aspecte și pentru o analiză a opiniilor și argumentelor doctrinare din perioada interbelică, a se vedea Aurelian R. Ionașcu, *Problema unificării legislației civile în*

2. Metoda unificării legislative în dezbateri. Contribuții olteneste.

Revista „Curierul judiciar” din 15 iunie 1919 publica pe prima pagină *Programul nostru*, semnat *Direcțiunea*. În acel moment, *N.C. Schina*, președinte la Curtea de Apel București, era directorul revistei, iar *V. Anghelovici*, la rândul său magistrat (doctor în drept de la Paris, cum era scris pe prima pagină), era secretar. După o întrerupere de aproape 3 ani, determinată de război, revista anunța un program ambițios, care include doctrina dreptului și jurisprudența, în formatul consacrat în cei „25 de ani neîntreruși” de apariție. Primul punct al programului „activității noii direcțiuni” privește chiar unificarea legislativă. „Alipirea fără condițiuni a noilor provincii la vechiul regat impun unificarea întregii noastre legislațiuni” se puncta în primele rânduri. Pornind de aici, revista invita la „o colaborare la această mare operă națională, operă care chiar însuși glasul autorizat al eminentului jurist și bărbat de Stat dl Iuliu Maniu, președintele consiliului dirigent al Ardealului, o formula”¹⁵. Sunt chemați toți juriștii „din provinciile alipite și din țară” să scrie în paginile revistei pentru a „arăta directivele după care cred că ar fi nimerit să se facă această unificare în interesul progresului și unității naționale a României Mari”. Se pornea de la un adevăr simplu, susținut cu entuziasm de toți: „Este firesc ca frați care vorbesc aceeași limbă, au aceleași moravuri și sentimente, să aibă aceleași legi”. Observând presa vremii, de specialitate sau politică, se poate reține că această idee era unanim susținută imediat după Marea Unire și, chiar dacă se avertiza asupra efortului considerabil care se impunea, opinia generală era de încredere în rezultatul dorit.

În aceste condiții, mai întâi, juriști din toate provinciile țării au susținut de la început necesitatea unificării legislative, care trebuia realizată „cât mai repede și

cugetarea juridică românească (1919–1941), în „Pandectele Române”, 1942, partea a IV-a, p. 146–156. Pentru rolul revistelor juridice în dezbateri problemei unificării legislative, Sevastian Cercel, *Considerații privind unificarea legislativă în România în perioada interbelică...*, p. 194–198.

¹⁵ „Curierul Judiciar” (în continuare, se va cita C. Jud.), anul XXVI, nr. 1/1919, Direcțiunea, *Programul nostru*, p. 1–2, care consemna o declarație recentă a lui Iuliu Maniu, foarte importantă în chestiunea unificării legislative: „directiva politicii generale urmează a se face pe baza unirii necondiționate și desăvârșită cu România, excluzându-se orice tendință de viață autonomă. Nu va fi dar vorba de un particularism provincial ce nu ar fi potrivit cu progresul și unitatea națională a României întregite, pentru care concentrarea tuturor forțelor naționale în serviciul Statului este de neapărată trebuință”. La 9 februarie 1919 s-a înființat în București o Comisiune legislativă a Baroului de Ilfov, care era împărțită în mai multe Subcomisiuni și își asuma, pe de o parte, adunarea și lucrarea materialului juridic, iar pe de altă întocmirea anteproiectelor de legi, pentru a se ajunge la înfăptuirea unei singure legiuri pentru toată țara. Subcomisia pentru procedură civilă a împărțit între membrii săi materia acestei proceduri pentru a lucra în vacanța judecătorească din anul 1919. Un anteproiect de 100 de articole privind „Formularea chemărilor în judecată, administrarea probelor și judecarea proceselor înaintea Tribunalului”, care ține seama de procedurile din toate provinciile, a fost publicat în perioada noiembrie 1919 – ianuarie 1920, *Buletinul de Studii legislative al Baroului de Ilfov*, anul I, nr. 1 din 15 martie 1919, p. 2–4, procesele verbale nr. 1 și 3; ziarul *Palatul de Justiție*, anul II, nr. 19 din 1 noiembrie 1919, p. 1–2; Idem, nr. 20 din 15 noiembrie 1919, p. 1–2; Idem, anul III, nr. 1 din 10 decembrie 1919, p. 2; Idem, nr. 2–3 din 1 ianuarie 1920, p. 5–8.

cât mai bine”. Pe acest plan au fost consemnate și unele rezerve, care merită a fi amintite. Pe de o parte, *Demetru Ion Dobrescu* (1869–1948), fostul primar al Bucureștiului (1929–1934), fostul președinte al Uniunii avocaților din România, se pronunța pentru o unificare lentă cu păstrarea până atunci a pluralității legislative, invocând chiar existența unui „pericol al unificării” într-un articol cu acest titlu publicat în „Curierul Judiciar” din 1924. În calitate de director al revistei, la începutul anului 1928, acesta amintea datoria și programul acesteia în chestiunea unificării legislative, care impunea: renunțarea la „șovinismul judiciar” care ar impune generalizarea dreptului Vechiului Regat, în condițiile în care acesta nu mai corespunde spiritului juridic național și „mondial”; este nevoie „de mult timp” pentru a studia spiritul juridic al fiecărei provincii, pentru că legiuitorul trebuie să cunoască inima, voința, „sufletul colectiv” al poporului. „O legiferare abstractă este o legiferare barbară” afirma cu tărie în rândurile consemnate în paginile revistei; unificarea legislativă trebuie realizată de „juriști din toate provinciile”; până la unificarea legislativă definitivă, inconvenientele pluralității legilor trebuie compensate cu aplicarea lor de o magistratură superioară, „bine plătită”¹⁶. Pe de altă parte, jurisconsultul transilvănean, Ștefan Laday, fostul președinte al secției a II-a a Consiliului legislativ, susținea că din punct de vedere juridic – pur teoretic – „un drept civil neunificat este mai bun decât un drept civil unificat” sau că „un drept civil cutumiar este totdeauna mai bun decât un drept civil codificat”¹⁷.

Cu privire la metoda unificării legislative, au apărut de la început în două tabere, fiecare aducând argumente pentru soluția susținută și critici pe măsură pentru „adversari”. Mai întâi, unii juriști, în frunte cu *Andrei Rădulescu*, prim-

¹⁶ Problema salariilor magistraților nu este întâmplător adusă în discuție, în perioada respectivă fiind de notorietate proasta salarizare a acestora, a se vedea Aurel V. Catană (judecător Ocol Curt-Bunar, Caliacra), *Problema salariilor Magistraților rezolvată (Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus)*, în C. Jud. nr. 12–13 din 22 februarie 1920, p. 100–102, care pornește de la anunțul potrivit căruia „proiectul pentru mărirea lefurilor magistraților, întâmpinând obiecțiuni în consiliul de miniștri, a fost retras” și prezintă situația dezastroasă a salarizării magistraților – „...președintele de Tribunal primește salariul mai mic decât un locotenent și egal cu al ușierului directorului general al R.M.”; în Nota redacție se sublinia că „sunt în joc demnitatea și prestigiul unui corp, care deține una din puterile Statului”, în C. Jud. nr. 12–13 din 22 februarie 1920, p. 100, nota 1.

¹⁷ D. Dobrescu, *Pericolul unificării legislative*, în C. Jud., an XXXIII, nr. 11 din 16 martie 1924, p. 161–163, care pornește de la „guturaiul legislativ al Franței” și patima legiferării din România după război, pentru a aprecia că „nu suntem pregătiți pentru o reformă mare, de codificare unitară a tuturor instituțiilor noastre juridice”. În articolul care deschide anul 1928, intitulat chiar „1 ianuarie 1928”, Dem. I. Dobrescu critică „dezastrul” unificării legislative, avertizând că „nepricepera și pripeala noastră în această operă mare, a făcut din unificarea legislativă, un ghem de ață fină, cu care se joacă o legiune de pisici”, în C. Jud., an XXXVII, nr. 1/ 1928, p. 1–5; Șt. Laday, *Problema unificării legislative*, în C. Jud., 1928, p. 81; Aurelian R. Ionașcu, *op. cit.*, p. 147, care sublinia că aceste opinii, „dat fiind anemica lor afirmare și palidul lor ecou”, nu pot fi comparate cu cele care au privit utilitatea unificării și codificării în Germania, cu trimitere la controversa dintre celebrii jurisconșulți germani, Thibaut și Savigny, chiar dacă se afirma că România s-ar afla în aceeași situație ca Germania la începutul secolului al XIX-lea; S. G. Longinescu, *De lege ferenda*, în C. Jud. nr. 10–11 din 15 februarie 1920, p. 81–85, care sublinia „unele însușiri pe care o legiure menită nu numai pentru România, ci și pentru Basarabia, Bucovina și Transilvania, ar trebuie să le întrunească”.

președinte al Curții de Casație, membru și președinte al Academiei Române, *Constantin Hamangiu*, ministru de justiție și consilier la Curtea de Casație, *Constantin M. Sipsom*, profesor la Facultatea de Drept din București și pe care îl vom regăsi în Delegația României la Conferința de Pace de la Paris, s-au pronunțat pentru metoda *extinderii* codurilor din Vechiul Regat în celelalte provincii. Dimpotrivă, alți juriști au criticat metoda extinderii și au propus metoda întocmirii codurilor de unificare prin revizuirea temeinică și generală a codurilor în vigoare și pornind de la codurile din Vechiul Regat. A susținut această metodă *Alexandru Otetelișanu*, născut la Turnu Severin, la 4 octombrie 1886, care a fost decan al Facultății de Drept din București, rector al Universității din București (1941), ministru de interne (1919), deputat în mai multe rânduri, profesor de drept civil comparat, *Alexandru N. Gane*, întâiul prim-președinte al Consiliului Legislativ, *Ștefan Laday* sau *Mihail Eliescu* – născut la Craiova la 21 octombrie 1893, președinte de secție la Consiliul legislativ, profesor de drept civil la Universitatea din București.

La 22 octombrie 1919, în sala bibliotecii baroului din Palatul Justiției din București, Alexandru Otetelișanu („avocat și docent conferențiar la facultatea de drept din București”, cum consemna revista „Tribuna Juridică”), susținea o conferință privind tehnica legislativă externă și internă în raport cu Unificarea legislației. Se pornea de la necesitatea practică a unificării legislative: „Unirea tuturor provinciilor locuite de români în jurul vechiului regat, presupune în primul rând o unificare a legilor, fiindcă nu este de admis că ceea ce pentru cetățeanul din Bucovina este drept, să fie nedrept pentru cel din Basarabia, sau ceea ce este nedrept pentru cetățeanul din Transilvania să fie drept pentru cel din regat”. Se aprecia că problema unificării este „dovada externă, adică pipăibilă a unității politice”. Opinia de a se menține fiecare regiune „cu legile lor, este inadmisibilă din punct de vedere politic și național”. Dacă unificarea legislativă este izvorâtă dintr-o necesitate imperioasă, nu este mai puțin adevărat, susținea Otetelișanu, că „modul cum vom ajunge acolo nu este așa de simplu și vom întâmpina multe dificultăți pentru realizarea ei”. Sunt menționate „două mijloace pentru a înfăptui unificarea”. Mai întâi, „unul foarte simplu, ar fi să se întindă aplicațiunea legilor din regat și dincolo de Carpați și Prut”. Dar chiar dacă este simplu, acesta „nu este nici științific, nici practic”. Nu este o soluție care poate să fie susținută științific pentru că o lege trebuie să corespundă nevoilor unei societăți, „să țină seama și de istoria dreptului și de obiceiurile înrădăcinate într-un loc anumit”. În plus, când se pune problema modificării unei legislații trebuie să se țină seama de progresul realizat de drept în general, „progres ce se constată cu ajutorul studiilor de drept comparat”. De asemenea, nu este o soluție practică pentru că s-ar putea produce „mari perturbări din cauza nemulțumirilor ce s-ar ivi, dacă ne-am încapățâna să impunem legile noastre provinciilor alipite”. Pe de altă parte, se sublinia că „un alt mijloc ar fi acela care ține seama de toate aceste considerațiuni așa că unificarea legislației să ajungă să adapteze legile după nevoile existente și să le perfecționeze

în conformitate cu progresul deja înfăptuit sau pe cale de înfăptuire în alte țări”. Alexandru Otetelișanu considera că „trebuie să ne oprim la acest al doilea mijloc”, care cuprinde „două probleme suprapuse: Unificarea legislațiilor existente și perfecționarea lor”¹⁸.

Metoda unificării a fost discutată în primii ani după unire și, ulterior, în perioada 1926–1928, în urma discursului de inaugurare al anului judecătoresc 1926, susținut de *Gh. Buzdugan*, primul președinte de atunci al Curții de Casație, membru de onoare al Academiei Române, membru al regenței instituite după moartea Regelui Ferdinand.

La numai două luni după unire, congresul avocaților ardeleni întrunit la Sibiu, în zilele de 19–20 ianuarie/ 1–2 februarie 1919, sub președinția lui *Ion de Preda* și cu participarea lui *Iuliu Maniu*, președintele Consiliului dirigent, și a lui *Aurel Lazăr*, șeful Resortului Justiției (ministru al Justiției), a adoptat o rezoluție prin care era respinsă teza extinderii și cerea elaborarea „unui cod propriu românesc”. Această soluție, îmbrățișată de mulți în acea perioadă, și-a găsit un apărător convins în profesorul *Alexandru Otetelișanu*, care, în conferința din 1919 și ulterior în studiul publicat în „*Curierul Judiciar*” în anul 1922, propunea înființarea unui Consiliu legislativ permanent care să elaboreze noile coduri de unificare. El aprecia că „o unificare cu sila, decretată și nu rezultată din voința unanimă a Românilor ar fi un act absurd, care ar fi produs indignarea tuturor”. În același timp, profesorul de istoria dreptului de la Facultatea de drept din București, *Ion Peretz*, aprecia, într-un studiu publicat în „*Curierul Judiciar*” în anul 1922, că în trecut legiurile noastre au fost „copiate” de la străini și propunea elaborarea unor coduri noi inspirate din obiceiurile populare – „un singur element a fost neglijat, uitat, dat la o parte: obiceiul juridic. Și cu toate acestea în el se oglindea geniul propriu al poporului românesc, în el se conservă până în zilele de azi tradiția juridică a neamului nostru”.

¹⁸ Sevastian Cercel, *Considerații privind unificarea legislativă în România în perioada interbelică...*, p. 197–198; „*Tribuna Juridică*”, nr. 37–38/1920, p. 105–108; Idem, nr. 39–40/ 1920, p. 112; Idem, nr. 41–42/1920, p. 115–116; Idem, nr. 43–44 din 26 Decembrie 1920, p. 117–122. Otetelișanu analiza tehnica legislativă externă sau procedura legislativă, „organele constituie în stat, care vor avea sarcina să facă opera de unificare și perfecționare legislativă”. Sunt identificate „diferitele mijloace”: 1. Mijlocul decretelor-legi, adică „cel actual (cel din 1919) în care legile sunt confecționate de un funcționar de minister”, 2. Comisiile ad-hoc numite de guvern în acest scop, 3. Parlamentul, 4. Consiliul de stat, 5. „s-ar putea combina diferitele mijloace din cele arătate, și se va vedea că soluția cea mai bună este aceasta”. Pe de altă parte, se sublinia că o legislație nouă trebuie „să fie unitară, să fie ordonată, să fie precisă, să fie clară”. Se prezenta procedura legislativă a „celor trei mari coduri care s-au făcut în cursul unui veac, codul Napoleon, codul German și codul Elvețian”, care sunt analizate, de asemenea, „din punct de vedere al tehnici legislative interne”. Peste timp se observă că Otetelișanu, în conferința din toamna anului 1919, publicată în „*Tribuna Juridică*” în 1920, reușea să surprindă aspectele esențiale și dificultățile procesului de unificare legislativă. Propunerea sa privind înființarea unui Consiliu legislativ se va regăsi în Constituția din 1923, fiind înființat prin legea ministrului justiției George G. Mârzescu din 26 februarie 1925, a se vedea Sevastian Cercel, *Impactul Constituției din 1923 asupra unificării legislative a României Mari*, în „*Dreptul*” nr. 9/ 2021, p. 67–69.

Metoda extinderii a fost și ea susținută în această perioadă de un grup de juriști în frunte cu *C. Sipsom, Ioan Ionescu-Dolj* – născut la 14 septembrie 1875 la Boureni, Dolj, președinte de secție și prim președinte al Consiliului legislativ (1938-1942), consilier la Înalta Curte de Casație și Justiție (1921), membru corespondent al Academiei Române, *Vespasian Erbiceanu*, președinte la Curtea de Apel Chișinău. Toți erau convingși de necesitatea unei cât mai urgente unificări, așa încât apreciau preferabilă metoda extinderii, fără a exclude posibilitatea ca anumite „instituțiuni noi din Ardeal” (Ionescu-Dolj), cum ar fi cartea funciară, să fie păstrate și extinse la nivelul întregii țări.

În „Curierul judiciar” din 29 iunie 1919, *Ioan Ionescu-Dolj* răspunde congresului de la Sibiu, care a opinat pentru „respingerea codului Napoleon, ca necorespunzând în mare parte concepțiunii juridice a poporului român” și a susținut elaborarea unui cod „corespunzător trecutului și împrejurărilor poporului nostru”¹⁹. Mai întâi, se afirma că unitatea politică aduce în mod necesar și unitatea legislativă, pentru că într-o țară în care „legile nu sunt egale și uniforme, progresul nu poate prinde”. Se amintea avantajul normelor uniforme în raporturile internaționale și era invocată situația Elveției și Germaniei. Se aprecia că unificarea legislațiilor diferite din România Mare trebuia realizată „cât mai în grabă” pentru o dezvoltare „în mod egal și uniform” și pentru „a nu opri în loc progresul”. În al doilea rând, pornind de la situația reală a dreptului din spațiul românesc, sunt identificate două metode pentru unificare: a) înlăturarea întregii legislații existente din toate ținuturile și înlocuirea ei printr-una proprie românească, însoțită de o lege cu dispoziții tranzitorii pentru fiecare ținut în parte; b) a alege din legile existente pe acelea care corespund mai bine nevoilor și ideilor timpului pentru a fi impuse imediat în toate ținuturile, urmând a fi ameliorate în timp dacă este cazul.

Prima soluție era respinsă, deși „ideal de frumoasă”, pentru că necesitățile politice urgente nu oferă prea mult timp (pregătirea codului civil german a durat

¹⁹ Ioan Ionescu-Dolj, *Problema unificării legislațiunii*, în C. Jud., anul XXVI, nr. 3/29 iunie 1919, p. 25–28; pentru congresul jurisperșilor și avocaților ardeleni din 1–2 februarie 1919 de la Sibiu, Palatul de Justiție nr. 5/15 ianuarie 1919 și nr. 6 din 1/februarie 1919, precum și Dreptul nr. 1/1919, Organul Uniunii avocaților Români din Sibiu; Aurelian R. Ionașcu, *op. cit.*, p. 148; Virgil Anghelovici, *Problema unificării legislațiunii*, în C. Jud., an XXVI, nr. 5/13 iulie 1919, p. 45–48, care realizează o primă sinteză a opiniilor exprimate și aprecia că „ne găsim în fața vechei disensiuni dintre școala istorică și cea raționalistă”. El aprecia că problema unificării se pune la noi „în aceeași termeni ca și în Elveția”, cu unele deosebiri „în avantajul nostru”: în teritoriul românesc existau numai 5 sisteme deosebite, în timp ce în Elveția, în unele materii, fuseseră 30 de legislații deosebite, dar s-a ajuns la o unificare; nu exista diversitatea de rasă, de religii și de tradiții istorice, care în Elveția a fost obstacolul cel mai serios; „legile și în mare parte uzurile de care erau conduși românii din teritoriile alipite, au fost impuse de asupritor și deci desbărarea de ele nu numai că se poate face mai ușor, dar devine o datorie națională”; N.C. Schina, *Puterea judecătorească. Rolul său constituțional. Reforma sa organică*, în C. jud., an XXVI, nr. 6/ 20 iunie 1919, p. 53–56; V.G. Belidie, *Câteva păreri în chestia unificării legislației*, în C. Jud., an XXVII, nr. 42–43/13 iunie 1920, p. 340–343; Ioan Ionescu Dolj, *Munca și priceperea ca criteriu de avansare în magistratură*, în C. Jud., an XXVI, nr. 8/10 august 1919, p. 73–74.

22 de ani, de la 1874–1896, pentru a fi pus în aplicare la 1 ianuarie 1900, iar cea a codului elvețian a durat 33 de ani, de la 1874–1907, pentru a fi pus în aplicare la 1 ianuarie 1912). Pe de altă parte, a continua să avem „legislațiunile neunificate” ar fi „o greșeală de neiertat”, așa încât se impune a doua soluție. Ionescu-Dolj respinge ideea congresului de la Sibiu și susține că trebuie introduse imediat, în toate provinciile alipite, „legile române, adică codurile napoleoniene, care au prins rădăcini în regat”. Se afirma că aceste legi – Codul civil și penal cu procedurile lor și Codul comercial – „sunt legi unitare, întocmite pe principii democratice și umanitare, care corespund cu totul codurilor moderne europene”. După o analiză a dreptului din Ardeal și Bucovina se observa că nu se poate spune că aceste legi ar avea vreo legătură cu sufletul poporului român de acolo sau că s-ar fi format sub imperiul necesităților lor economice și juridice. După ce amintea situația din Basarabia, unde la începutul lunii mai 1919 fuseseră introduse legi românești (codul penal și de procedură penal, codul comercial), se aprecia că înlăturarea legislației ungare, germane sau ruse este o chestiune de oportunitate juridică care are o „mare importanță politică”.

În anii 1926–1928, între principalii reprezentanți ai celor două curente au apărut interesante discuții consemnate în paginile revistelor juridice ale vremii, care merită menționate peste timp. Mai întâi, Gh. Buzdugan, în importantul său discurs de deschidere a anului judecătoresc 1926, sublinia că „apare tot mai mult necesitatea imperioasă a unei revizuii generale a codurilor, pentru a se înzestra țara reîntregită în granițele ei etnice cu o legislație unică și uniformă”. Se menționau principalele modificări ale codului civil din Vechiul Regat care, în concepția sa, trebuia luat „ca punct de plecare, ca bază a acestei vaste lucrări” și propunea drept model codul civil elvețian.

La 2 iunie 1927, a urmat o remarcabilă comunicare la Academia Română a profesorului Andrei Rădulescu, în care distinsul academician aprecia că „mijlocul cel mai potrivit pentru unificare este extinderea legislației din vechiul regat în noile teritorii”. Se susținea că o legislație uniformă, chiar cu defecte, va fi o binefacere pentru neam. El avertiza profetic că este de preferat „o legislație uniformă mai puțin bună, dar realizată mai curând, decât o legislație perfectă peste 30 de ani”.

La rândul său, C. Hamangiu, fondatorul Pandectelor Române, revistă care alături de „Curierul Judiciar” n-a încetat să susțină unificarea legislativă, contribuind la cunoașterea sub toate aspectele a acestei probleme, își exprima punctul de vedere în primul caiet al Pandectelor Române din 1928: „dacă s-a făcut greșeala ca în momentul proclamării unirii să nu se fi întins legislația vechiului regat în întreg cuprinsul noului regat, acum unificarea nu se mai poate face decât printr-o punere la punct a tuturor legiurilor existente în vechiul regat”. El identifica două probleme de rezolvat: una, unificarea legislativă, și cealaltă, adaptarea legislației la împrejurările vieții moderne și ajungea la concluzia rezolvării lor pe rând: mai întâi, unificarea și apoi revizuirea.

În același an, 1928, în primul număr al Curierului Judiciar, D. Dobrescu publică un articol care a dat naștere unei vii polemici. El critică spiritul juridic latin

al Codului civil din Vechiul Regat, pe care îl consideră în prea mare măsură formalist, individualist, abstract, autoritar și burghez, așa încât exclude extinderea Codului civil român în provinciile alipite. Se apreciază că unificarea legislativă trebuie realizată de „juriști din toate provinciile”, chiar dacă nimeni nu pusese la îndoială această soluție, cel puțin în declarațiile publice. Un răspuns prompt a venit din partea avocatului Constantin Xenii din București, care, după un viguros examen critic al opiniilor lui Dobrescu și un entuziast elogiul al spiritului latin și al „celebrului cod Napoleon”, pe care îl apreciază ca o „operă genială și durabilă”, se ralia punctului de vedere al lui Andrei Rădulescu, și aprecia că se impune „întâi unificare însă, apoi revizuire”. Polemica respectivă a continuat cu un articol al lui Dobrescu, intitulat în mod sugestiv „Unificare teroristă și unificare științifică” și cu două importante articole ale jurisconsultilor transilvăneni St. Laday și V. Roman, toate publicate în *Curierul Judiciar* în 1928²⁰. Primul afirma, mai întâi, că este de acord cu teza potrivit căreia „baza unificării dreptului civil trebuie să fie Codul civil din vechiul Regat”, dar apreciază că acest aspect „nu are prea mare importanță din punctul de vedere juridic”. Se amintește, cu o subtilă ironie, că „niciunul dintre juriștii Ardealului” nu voiește ca un cod străin sau Codul civil austriac „să fie introdus în Regatul României”. Cea ce se dorește este „salvarea cărților funduare, baza proprietății și creditului întreg”. Laday se implică în polemica Dobrescu-Xenii, căutând o abordare obiectivă, fiind, pe rând, critic și apreciativ, chiar elogios, cu fiecare combatant, căutând să asigure argumentelor sale o forță sporită și textului o imparțialitate liniștitoare.

Se observă că, atât codul austriac cât și codul Napoleon, sunt, și unul și altul, „un produs al spiritului latin”, căci ambele sunt bazate pe dreptul roman. Așa încât „în situația legislativă a Ardealului și a regatului vechi nu se poate constata un conflict a două lumi diferite, un conflict al spiritului latin și al spiritului maghiar sau german”. Pe de altă parte, „ambele coduri sunt învechite, sunt bazate pe

²⁰ Alex. Ștefănescu (prim-președintele tribunalului Trei Scaune Sf. Gheorge), *Unificarea legislativă*, comunicare ținută la Academia Română de Andrei Rădulescu, Consilier Inalta Curte de Casație, Editura Cultura Națională, *Recezie*, C. Jud., nr. 1 din 1 ianuarie 1928, p. 8–10, care îi invită să citească acest „interesant studiu juridico-social” pe cei care „răvnesc conducerea acestei țări” pentru a vedea „ce au de făcut”, precum și pe cei care „apără legislațiile ungurești, austriace ori rusești” pentru a vedea „drumul greșit pe care au apucat”; C. Xenii (fost ministru), *Problema unificării legislative. Reflexii asupra articolului dlui Dem. I. Dobrescu*, în C. Jud., an XXXVII, nr. 3 din 15 ianuarie 1928, p. 33–36; Mircea Duțu, *Fundamente istorice și permanențe definitorii ale culturii juridice românești. Tradiție neolatină, sinteză europeană și amprentă proprie în unificarea constituțional-legislativă*, SBB *Iurisprudentia* nr. 4/2020, p. 246–285, care analizează dezbaterile naționale privind metoda legiferării; Dem. I. Dobrescu, *Unificare teroristă și unificare științifică*, în C. Jud., nr. 5 din 29 ianuarie 1928, p. 65–69, care analizează „Cum se face o discuție științifică” (p. 65–66), punctează diferența între „Unificarea teroristă și unificarea științifică” (p. 66–67) și surprinde „Spiritul unificării” (p. 67–69); Ștefan Laday, *Problema unificării legislative*, în C. Jud., Nr. 6 din 5 februarie 1928, p. 81–84; C. Hamangiu, Ministrul Justiției, *Din opera legislativă a ministerului justiției. Proiecte și ante-proiecte de legi cu expuneri de motive*, Monitorul Oficial și Imprimeria Statului, București, 1932, în special, *Expunere de motive*, p. 3–40; Andrei Rădulescu, *Unificarea legislativă*, Academia Română, *Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tomul VII, București, Editura Cultura Națională, 1927, p. 373–415.

doctrine ruginite, ambele au dispoziții nimerite și lipsuri mari. Codul austriac este superior prin instituția cărților funciare, codul Napoleon este superior prin faptul că jurisprudența franceză l-a completat și modernizat admirabil”.

Dar Dobrescu a adus în discuție un element nou: „spiritul burghez”, iar Laday, după ce întreabă și răspunde ce este acest spirit „din perspectiva structurii sociale”, punctează împăciuitor: „nu pot crede că dl. Dobrescu ar dori restaurarea structurilor feudale”, iar „un om superior” știe foarte bine că ”structura socialistă nu poate fi introdusă pe calea legislației și mai ales a legislației civile”. Aici se delimitează clar: „nu sunt de acord cu dl Xenii, care impută dlui Dobrescu tendințe socialiste”. În realitate se reproșează dreptului francez că nu ținea seama îndeajuns de „dreptatea socială”, fără să se urmărească adoptarea unui „cod socialist”. Laday observa că „în această privință situația din Ardeal este mai favorabilă decât cea din vechiul Regat” și argumenta: drepturile copilului nelegitim sunt apărate și față de tată, situația femeilor este mai bună, averea minorului este mai bine administrată, contractele prin care partea mai tare abuzează de superioritatea sa intelectuală sau materială sunt atacabile, întreprinderile mari sunt supuse răspunderii obiective pentru pagube cauzate în activitatea lor.

Pe acest plan, Dobrescu face foarte bine când solicită ca această „dreptate socială să aibă un teren mai larg în viitorul cod” civil, decât are în prezent în codul din Vechiul Regat. Însă, constituția și structura economico-politică a țării fiind bazate pe principii burgheze – libertatea contractelor, neutralitatea statului în probleme de drept patrimonial, proprietatea individuală, respectul drepturilor câștigate -, așa încât codul civil trebuie să respecte aceste principii. Laday sublinia că Xenii vede situația din Ardeal „sub o optică falsă”, care îl face să exclame că frații din Ardeal trebuie să ceară urgent ca legislația „latină” să înlăture „vestigiile robiei maghiare”. În realitate, poporul din Ardeal a trăit și până la Unire sub regimul legislației „latine”. În esență, susține Laday, unificarea Codului civil nu poate fi atât de grabnică, încât să nu fie timp pentru eliminarea greșelilor Codului Napoleon și pentru completarea și modernizarea dispozițiilor sale²¹. Vizibil mulțumit de participarea la dezbateri, încrezător în argumentele aduse și în așteptarea efectelor dorite, Laday consemna: „după cum se vede sunt de acord atât cu dl Xenii, cât și cu dl Dobrescu asupra punctelor principale”.

²¹ Se sublinia că Ardealul are instituții juridice la care nu poate renunța, așa cum sunt cărțile funduare. Laday, care era autor al unei valoroase lucrări de specialitate – *Cărțile funduare*, ediția a II-a, Institutul de Arte Grafice Cultura, Cluj, 1927, 300 p. – invoca imaginea miilor de țărani care vin la oraș din timp în timp „ca să vadă cartea funduară a pământului lor (dacă nu cumva s-a făcut o schimbare despre care să nu știe”, pentru a susține „ce înseamnă pentru popor această instituție”. Cu privire la necesitatea unificării, Laday afirma că un drept civil cutumiar este totdeauna mai bun decât un drept civil codificat, din punct de vedere *juridic*. Dar manifesta înțelegere că din punct de vedere *politic*, interesele României întregite cer sau nu construirea unui sistem de drept unitar și codificat. În încheiere consemna: „Nu m-am ocupat niciodată cu politica și prin urmare nu pot avea nici o părere. Mă închin deci înaintea autorității domnului Xenii care, ca om de stat, poate aprecia împrejurările și argumentele de ordin politic” și semna cu modestie, Ștefan Laday, jurisconsult – Cluj (*op. cit.*, C. Jud. nr 6 din 5 februarie 1928, p. 84).

Cu primul „sunt de acord întru toate, ne separă numai o singură chestie: dl Xenii cere imediata introducere a codului Napoleon, iar eu cer 3-4 ani pentru facerea modificărilor necesare, dând dreptate domnului Dobrescu, în ceea ce privește accentuarea mai tare a dreptății sociale și eliminarea unui formalism intolerabil”.

Laday și Roman erau de acord că pentru unificare, Codul civil român trebuie să fie luat ca bază, dar apreciau că se impunea o revizuire generală, care trebuie să evite „micile modificări, cu caracter de cârpeală, bune numai să creeze o aparență” (Valeriu Roman, care semnează cu mențiunea „avocat – București”, dar scrie în numele celor „din părțile alipite”). În articolul publicat în *Curierul judiciar* din 25 martie 1928, Valeriu Roman aprecia ideea fericită de a deschide „drumul rodnic al discuțiunii asupra unei probleme de căpetenie a vieții noastre de stat”, cu trimitere la opiniile exprimate de Andrei Rădulescu, Dem. I. Dobrescu, C. Xenii și Ș. Laday. În realitate, chiar dacă este remarcabil că în anul 1928 toate părțile publică în aceeași revistă la care director era, în acel moment, chiar Dem. I. Dobrescu, criticat de Xenii și Laday, dezbaterile publice privind unificarea legislativă fuseseră deschise de mult timp. Dacă argumentele privind necesitatea unificării sunt „așa de convingătoare încât noi – cei din părțile alipite, s.n. – foarte puțin am avea de adăugat, dar nimic de combătut”, mai grea era problema modului cum trebuie făcută unificarea, care aducea „față în față, diferite mentalități juridice și interese colective”²². După ce explica mentalitatea juridică, „o conștiință, foarte sensibilă juridic, întemeiată pe o idee colectivă a dreptului”, Roman puncta irefutabil: „un fapt este cert că, noi Românii din Austro-Ungaria, ne-am formulat o idee proprie asupra dreptului, și nu suntem fidela reoglindire a mentalității juridice a stăpânitorilor, mentalitate care era dublă, alta în fond și alta în formă”. Pentru a nu aprinde spiritele, era invocată identitatea și necesitatea expertizei ardelenilor: „această idee proprie formează patrimoniul nostru intelectual pe care vrem să-l aducem, drept contribuție, la opera de unificare legislativă”.

Roman susținea că unificarea legislativă trebuie să țină seama și „de interesele intelectuale și materiale ale diferitelor colectivități”. Deși îi amintea pe cei „din Vechea Țară”, din „fosta monarhie Austro-Ungară” și pe „Basarabeni”, explica subtil interesele intelectuale și materiale ale ardelenilor. Se aprecia că dacă printr-o „trăsătură de condei”, s-ar extinde legislația unei provincii asupra întregii țări, oamenii, „în vârstă matură”, care au muncit enorm pentru a fi „specialiști bine formați”, ca „printr-un trăsnet s-ar vedea despuiți de valoarea cunoștinței atâtor texte și principii, dobândite prin munca unei vieți întregi”. În plus, acei juriști de profesie „a căror legislație a fost suprimată”, ar fi lipsiți de „posibilitatea de a-și câștiga pâinea de toate zilele”, iar fericiților vechi cunoscători ai noilor legi le-ar asigura „un monopol”. Roman observa că „în părțile alipite”, elita intelectuală „a format-o în trecut și o formează și azi” chiar juriștii, pentru că un om mai bine

²² Valeriu Roman, *Asupra unificării legislative*, în C. Jud. nr. 13 din 25 martie 1928, p. 193–197; Aurelian R. Ionașcu, *op. cit.*, p. 148–149; Valeriu Roman, *Imperativul juridic în procesele civile și recursul în casație*, în „Revista Juridică” din Cluj nr. 41 din 17 noiembrie 1927.

înzestrat intelectual a îmbrățișat cariera de avocat pentru a-și asigura o existență mai bună și pentru a lupta mai liber pe teren politic pentru „unirea tuturor Românilor”. Sintetic, extinderea legislației românești din Vechiul Regat ar însemna „aruncarea lor la o parte ca niște fier vechi”, un gest care risca a fi „prea brutal”²³.

După considerațiile *quoad personam*, amintindu-și de interesele generale ale statului în problema unificării legislative, Roman menționa că problema trebuie privită politic, juridic și social. Mai întâi, din punct de vedere politic, „trebuie să recunoaștem în unanimitate” că au dreptate cei care propun extinderea legislației, „en bloc, a Vechiului Regat”. Se aprecia că „tradiția juridică este cea mai puternică forță de coeziune a unui popor organizat în stat”, iar așezămintele juridice din Vechea Țară sunt „opera geniului de creațiune și de adaptare a românilor înaintași”. Încadrarea în aceste așezăminte înseamnă „asimilarea noastră” – a celor eliberați –, „venirea la o mentalitate comună”. S-ar ajunge, pe această cale, „la restabilirea continuității românești”. Soluția constituie un exemplu și un îndemn pentru minoritățile etnice să se integreze în noul stat, fiind înlăturată „aparența jignitoare că, în teritoriile alipite, totul merge ca și înainte, după aceleași reguli, deci stăpânirea românească este numai o tranziție, creată de război”. Dar, observă Roman, a soluționa problema unificării legislative numai în temeiul considerațiilor politice „ar fi un simplism de neiertat”.

Considerațiile juridice au prioritate în această materie, așa încât trebuie analizate temeinic: deosebirea între ideile fundamentale ale diferitelor regimuri juridice, deosebirea de ordin tehnic a redactării legilor, precum și instituțiile juridice necunoscute și imposibil de desființat. Se sublinia că unificarea parțială realizată până atunci cuprinde „erori grosolane” și inacceptabile: legea Curții de Casație și legea accelerării judecării aveau dispoziții care nu puteau fi conciliate cu textele din procedura civilă ardeleană²⁴; legea din 1921 pentru perceperea și urmărirea veniturilor publice vorbea de urmărirea averii imobiliare, fără a aminti de

²³ Se amintea că la Universitatea din Cluj, Universitatea din Cernăuți, la Academia de Drept din Oradea, de la unire încoace, tinerii studenți în școlile românești au învățat mai mult legislația din părțile alipite și „s-ar trezi reduși în valoare lor intelectuală”. Este straniu să li se facă o educație de specialitate azi, iar mâine să fie declarată fără valoare, Valeriu Roman, *Asupra unificării legislative*, p. 195.

²⁴ Legea Curții de Casație nu se potrivește cu sistemul căilor de atac asupra încheierilor judecătorești, iar art. 20 din legea accelerării nu se potrivește cu dispozițiile din procedura ardeleană în materie de incidente, Valeriu Roman, *Asupra unificării legislative*, p. 196, nota 2; a se vedea și *Nota redacției* la Sentința comercială nr. 22, Tribunalul Târgu Mureș, audiența din 25 ianuarie 1923, președinte G. Aronescu, C. Jud. nr. 20 din 27 mai 1923, p. 311–312, care sublinia că diversitatea legislației pe un teritoriu unitar aduce conflicte care „cu greu pot fi soluționate de instanțe”. În speță, în conflictul dintre legea maghiară, aplicabilă în Transilvania, și cea română, deși ambele sunt inspirate din codul italian, în lipsă de dispoziție expresă în legea maghiară trebuie să se aplice legea din vechiul regat. Concret, obligațiunea luând naștere la Craiova, era natural ca reclamantul, în lipsă de clauză expresă, să intenteze acțiunea la Tribunalul Dolj, unde obligația a luat naștere și trebuie să se execute. Tribunalul invocă și un argument de echitate: comercianții care cumpără de la un angrosist și încheie un act de comerț la domiciliul acestuia, convin implicit să se supună competenței domiciliului acestuia.

cărțile funduare din Ardeal și Bucovina, iar Curtea de Casația a intervenit pentru a declara că nu pot fi aplicate acolo. Sintetic, extinderea legislației din Vechiul Regat fără o revizuire temeinică este imposibilă din punct de vedere juridic. În plus, ideea progresului juridic, potrivit căreia o lege nouă trebuie să fie mai bună decât legea abrogată, impune soluția revizuirii temeinice. În fine, din punct de vedere social, susținea Roman, „dacă unificarea va ști să coordoneze interesele, va fi o operă de cimentare sufletească, iar dacă va nesocoti interesele mai slab reprezentate, va fi un adevărat motiv, pe lângă atâtea pretexte, de distanțare a sufletelor care caută apropierea”²⁵.

3. Unificarea legislației civile a Basarabiei

Basarabia, prima provincie care s-a unit cu Vechiul Regat, a fost și cea în care, în cel mai scurt timp, au fost introduse justiția și administrația românească²⁶. Prin Înaltul Decret Regal din 9 aprilie 1918 erau numiți „miniștri secretari de stat fără portofoliu: Ion Inculeț și dr. Daniel Ciugureanu”²⁷, „întru îndeplinirea dorințelor articulate de Sfatul Țării din Chișinău” și „pentru o strânsă colaborare cu această parte a României lipsită încă de reprezentațiunea ei în Parlamentul Țării”. În aceeași zi se înființa „consiliul de directori pentru administrația provizorie

²⁵ În concluziile sale, Roman își asumă rolul de reprezentant – „Noi, cei din părțile alipite, recunoaștem fără nici o rezervă...”, iar rândurile care urmează constituie mai degrabă o *Declarație-program*, decât concluziile un studiu juridic: a) nu cerem ca legiuirile vechilor stăpâniri străine să fie extinse în toată țara, legiuirile din Vechea Țară au întâietate și suntem gata să renunțăm la interesele noastre până la limita extremă a posibilității; b) unificarea trebuie să se efectueze metodic; c) noi, fiii cei mai recentți ai patriei, să avem satisfacția că am contribuit la opera măreață a unificării legislative, să ni se asculte cuvântul cu convenita răbdare și bună voință. Până acum nu a fost cazul, dar se vede și rezultatul..., Valeriu Roman, *Asupra unificării legislative*, p. 197; pentru dificultăți întâlnite în jurisprudență, Ornest P. Ternoveanu (doctor în drept, judecător), *Haosul în justiția Bucovineană*, C. Jud. nr. 1 din 1 ianuarie 1923, p. 5–7.

²⁶ Mircea Duțu, *Un secol de stat unitar și drept național (1918–2018). Perspective istorice culturale-științifice*, București, Editura Academiei Române, Editura Universul Juridic, 2018, p. 119–156; Marta Bîzgan, *Justiția din Basarabia după Unirea cu România*, în volumul *Unificarea legislației și funcționarea sistemului judiciar după Marea Unire din 1918. Culegere de articole realizate de audienții INJ și auditorii INM*, București, Editura Universul Juridic, 2018, p. 13–25; Ion Sprinceană, *Rolul juriștilor basarabeni la consolidarea constituționalismului din România interbelică. Viziunea lui Constantin Stere față de Constituția României din 1923*, în volumul *Unificarea legislației și funcționarea sistemului judiciar după Marea Unire din 1918. Culegere de articole realizate de audienții INJ și auditorii INM*, București, Editura Universul Juridic, 2018, p. 62–70; Mihaela-Claudia Cercel, *Rolul Curții de Casație în unificarea jurisprudenței în materie civilă după Marea Unire*, în volumul *Unificarea legislației și funcționarea sistemului judiciar după Marea Unire din 1918. Culegere de articole realizate de audienții INJ și auditorii INM*, București, Editura Universul Juridic, 2018, p. 71–98; Mircea Duțu, *Știința dreptului și cultura juridică în România*, București, Editura Academiei Române, 2018, p. 126–150; pentru istoricul relațiilor româno-sovietice, Nicolae Titulescu, *Basarabia pământ românesc*, București, Editura Rum-Irina, 1992, cu Studiu introductiv de Ion Grecescu, p. 7–46.

²⁷ IDR nr 843 din 9 aprilie 1918, publicat în Monitorul Oficial nr. 8 din 10/23 aprilie 1918.

provincială a Basarabiei”²⁸ care trebuia să fie consultat „în toate chestiunile care urmau a fi rezolvate pe cale de decrete, în așteptarea unei lucrări administrative”. Președintele consiliului era P. Cazacu, iar I. Costin, N.N. Codreanu, Șt. Ciobanu, Vl. Chiorescu, Gh. Grosu, Em. Catelic, I. Gherman, A. Oserolski erau membri. O măsură administrativă necesară și importantă a fost numirea de noi prefecți în județele basarabene²⁹: Chișinău, Soroca, Orhei, Izmail, Cahul, Bălți, Hotin (la 9/22 aprilie 1918), Ackerman și Bender (la 11/24 aprilie 1918). Structurile rusești din activitate de judecată au fost înlocuite rapid, astfel încât la 22 octombrie 1918 s-a deschis primul an judecătoresc la Chișinău, iar la 10 noiembrie 1918 tribunalul din localitate desfășura prima sa ședință în noua formulă statală. Magistrații din Basarabia era priviți ca veritabili „apostoli ai românismului”, iar Ferdinand le acorda deplină încredere ca „păzitori ai dreptății și purtătorii sufletului românesc”³⁰.

Imediat după Unire, a sosit la Chișinău, cu statut de reprezentant al guvernului român pe lângă instanțele judecătorești din Basarabia, Vespasian Erbiceanu, consilier la Curtea de Apel din Iași, care avea studii teologice și juridice (făcute la Kiev și, respectiv, la Iași). El va avea un rol hotărâtor în opera de unificare legislativă, prin elaborarea un proiect de lege privind organizarea sistemului juridic al Basarabiei și realizarea și susținerea unor cercetări și studii pentru armonizarea legislației locale cu cea din Vechiul Regat³¹. În mai 1918, va propune guvernului român constituirea unei comisii pentru analiza oportunității reorganizării justiției în Basarabia. Comisia, din care făceau parte Constantin Șeptelici, Pavel Crăciunescu, Gh. Ohanov (judecători la Tribunalul Chișinău), Ion Pelivan, Vladimir Bodescu (avocați), Nicolae I. Suceanu, Theodor Inculeț, ÂN. Botezatu (notar), și-a îndeplinit misiunea în scurt timp și a redactat un proiect de lege privind organizarea judecătorească a Basarabiei. În vederea definitivării proiectului, componența comisiei, aprobată de minister, era următoarea: Vespasian Erbiceanu, consilier tehnic pe lângă Comisarul Guvernului Român (adresa Ministerului Justiției nr. 6061 din 30 iunie 1918); Ion Pelivan, avocat, fost magistrat; Pavel Crăciunescu, magistrat; Gheorghe Grosu, directorul Justiției din

²⁸ IDR nr. 852 din 9/ 22 aprilie, publicat în Monitorul Oficial nr. 8 din 10/23 aprilie 1918.

²⁹ IDR nr. 853, 854, 856, 857, 858, 859, respectiv 871 și 872 (pentru ultimele două județe), publicate în Monitorul Oficial nr. 10 din 12/ 25 aprilie 1918.

³⁰ „Cuvântul Dreptății”, anul I, nr. 1 din 15 ianuarie 1919, p. 4–5; Vespasian Erbiceanu, *Părerii și discuțiuni. Reînființarea justiției românești în Basarabia*, în „Cuvântul Dreptății”, anul VI, nr. 4 din 15 aprilie 1924, p. 59–62.

³¹ Mihai Tașcă, *Introducerea dreptului penal în Basarabia după Marea Unire din 1918 și unificarea legislativă penală a Basarabiei cu cea din Vechiul Regat*, în „Revista de științe penale. Anuar”, anul III, 2007, Institutul de Reforme Penale, p. 133–141 (în special, p. 135–137); Sorin Radu, *Vespasian Erbiceanu (1865–1943). Studiu monografic*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2014, p. 137–186; Vespasian Erbiceanu, *Naționalizarea justiției și unificarea legislativă în Basarabia (Comunicări la Academia Română în ședințele publice din 15 mai și 16 iunie 1933)*, București, Monitorul Oficial, Imprimeria Statului, Imprimeria Națională, 1934, p. 134–143; Mihai Tașcă, *Vespasian Erbiceanu – arhitectul românizării dreptului din Basarabia*, în „Revista de drept privat”, anul II, nr. 1, 2002, p. 83–98.

Basarabia (înlocuit prin demisie la 18 august cu Ion Pelivan); Petre Davidescu și Vasile C. Popovici, magistrați din Vechiul Regat. Proiectul de lege a fost mai întâi aprobat de Consiliul Directorilor Generali, cu unele mici rectificări, în ședința din 28 august 1918, și sancționat prin Înaltul Decret Regal nr. 2770 din 6 octombrie 1918 privind organizarea justiției din Basarabia (publicat în Monitorul Oficial nr. 160 din 9 octombrie 1918).

De acum, justiția din Basarabia se organiza pe baze naționale. Mai întâi, limba română devenea limba oficială a instanțelor judecătorești. În al doilea rând, justiția în Basarabia a fost organizată astfel: a) Judecătoriile de pace, ca instanțe de fond (în total 83 instanțe); b) Tribunalele, ca instanțe de recurs (câte unul în fiecare capitală de județ – în total 9); c) Curtea de Apel din Chișinău, ca instanță de apel - una pentru toată Basarabia; d) Curțile cu jurați – câte una în fiecare capitală de județ. De asemenea, decretul-lege nr. 2770/1918 mai reglementa organizarea notariatului, a avocaturii și a penitenciarelor. Notariatul s-a menținut, într-o primă etapă, în aceeași organizare prevăzută de legiuirea specială rusă, cu derogări privind prestarea jurământului, ținerea cancelariei și redactarea actelor în limba română. Corpul avocaților a fost constituit, într-o primă etapă, pe lângă Curtea de Apel Chișinău, conform legii speciale ruse, care a rămas în vigoare până la abrogarea ei prin legea avocaților din 1921 și unificarea deplină a regimului juridic al profesiei în 1923.

Pe un alt plan, este remarcabil că într-un timp foarte scurt s-au tradus din limba rusă în limba română și au fost puse la dispoziția instanțelor și celor interesați legile fundamentale, aplicabile cu titlu tranzitoriu. Din comisia pentru traduceri au făcut parte Ion Peretz, pentru traducerea colecțiilor Harmenopol și Donici; Ion Nădejde, pentru Codul civil, Codul penal și Codul comercial; Luca Brânză și Petre Meteș, avocați, pentru procedura civilă, legea organizării judecătorești, legea notarială³². Cu participarea juriștilor din Vechiul Regat s-a reușit constituirea corpului de judecători români care să asigure aplicarea legii în

³² Codul civil rusesc, tradus de Ioan Nădejde, avocat, revizuit și colaționat de Vespasian Erbiceanu, prim președinte al Curții de Apel din Chișinău, ediția Ministerului de justiție, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1918; Codul penal rus, tradus de Ioan Nădejde, juriconsult și director al biroului special pentru traduceri din rusește la Înalta Curte de Casație și Justiție, ediția Ministerului de justiție, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1919. Mențiunile Actului Unirii și programului Consiliului Directorilor Generali privind menținerea legilor locale în vigoare și reformarea justiției basarabene au fost confirmate în mai multe dispoziții ale decretului-lege nr. 2770/1918. Astfel, art. 2 (Capitolul I. Dispoziții generale) prevedea: „Instanțele judecătorești din Basarabia vor aplica legile în vigoare în Basarabia cu derogările prevăzute în acest decret”; art. 14 (Capitolul II. Judecătoriile de pace) prevedea: „Judecătoriile de pace din Basarabia au competența și vor judeca după legile de procedură în vigoare în Basarabia, cu derogările prevăzute în acest decret și noile legi introduse în Basarabia”; art. 25 (Capitolul III. Tribunalele) prevedea: „Tribunalele de județ au competența și vor judeca după legile de procedură ruse în vigoare în Basarabia, cu derogările prevăzute în acest decret”; art. 40 (Capitolul IV. Curtea de apel), prevedea: „Această Curte are competența și va judeca după legile de procedură rusă, în vigoare în Basarabia, sub rezerva și a derogărilor prevăzute în acest decret”; art. 43 (cap. IV) prevedea: „Recursurile declarate în contra deciziunilor Curței de apel din Chișinău se vor îndrepta la Înalta Curte de casație și de justiție, care le va judeca după regulile de procedură rusă în vigoare în Basarabia”.

Basarabia. Magistrați și avocați din „Cercul de studii juridice și sociale” din Chișinău au avut inițiativa sărbătoririi primului an de justiție românească în Basarabia. În acest scop, s-au întrunit la 8 februarie 1920 în sala Curții cu jurați din palatul Justiției în ședință solemnă, cu participarea reprezentanților autorităților publice și a unui numeros public. Cu această ocazie, Vespasian Erbiceanu afirma: „...cel dintâi și mai de căpetenie rol pe care l-a avut introducerea justiției românești în Basarabia a fost naționalizarea vieții juridice a acestei provincii și apropierea dreptății de sufletul poporului băștinaș moldovenesc”³³.

Sintetic, unificarea legislației civile a fost realizată pentru Basarabia, în perioada în discuție, în două etape³⁴. Mai întâi, prin decretele legi nr. 2743 din 4 iulie 1919 și nr. 4794 din 19 noiembrie 1919, care au extins în această provincie aproape întreg dreptul persoanelor din codul civil român (cartea I, afară de căsătorie și filiație). În al doilea rând, prin legea nr 36 din 29 martie 1928, prin care s-a extins împreună cu alte legi întreg codul civil român, cu singura excepție a dispozițiilor referitoare la capacitatea femeii măritate, cercetarea paternității, dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor și drepturile copiilor naturali și ale părinților lor. Se aprecia întemeiat că soluțiile juridice din Basarabia din aceste materii erau superioare celor din Vechiul Regat.

Proiectul de lege redactat de Ministerul Justiției în acest sens a fost avizat favorabil de Consiliul legislativ în ședințele din 14, 16 și 21 decembrie 1927 și a fost votat de Adunarea Deputaților în ședința din 20 martie 1928, iar de Senat în ședința din 27 martie 1928, devenind Legea nr. 36/1928 privind extinderea în Basarabia a unor dispozițiuni din legislația Vechiului Regat. Potrivit art.1 din această lege, începând cu data de 1 iunie 1928, în tot cuprinsul Basarabiei se aplică mai multe legi din Vechiul Regat, precum: a) Codul civil român³⁵ (cu excepțiile menționate); b) Codul de procedură civilă și Regulamentul pentru executarea hotărârilor judecătorești; c) toate rânduielele de procedură cuprinse în Codul comercial, precum și regulamentele lui; d) legea asupra drepturilor proprietarilor

³³ Vespasian Erbiceanu, *Un an de Justiție Românească în Basarabia*, în C. Jud., an XXVII, nr. 14–15 din 29 februarie 1920, p. 116–120; Idem, *Cuvânt la aniversarea a unui an de funcționare a justiției românești*, 8 februarie 1920, Cuvântul Dreptății, anul II, nr. 3 din 15 martie 1920, p. 194.

³⁴ Sergiu Băieș, *Evoluția dreptului civil pe teritoriul Basarabiei în perioada 1812–2018*, în volumul Paul Pop, Radu Rizoiu (coord.), *Dreptul românesc la 100 de ani de la Marea Unire*, p. 176–189; Ștefan Gurău (președinte Trib. Cetatea-Albă), *Câteva propuneri în vederea unificării legilor*, în C. Jud. nr. 13 din 1 aprilie 1923, pp 196–198, care sublinia dificultatea unificării legislative și semnala, prin raportul nr. 33. 951 din 2 decembrie 1922 ministerului justiției, câteva din dispozițiile legilor ruse, care ar trebui avute în vedere la unificare, făcând anumite propuneri bazate pe experiența de magistrat de „aplicațiune aproape zilnică” a acestor dispoziții, în mai multe materii: penală, procedură penală, procedură civilă, procedură comercială, timbru.

³⁵ Andrei Rădulescu, *Comparație* (a C. civ. român – s.n.) *cu izvoarele de drept civil din noile teritorii. Codul nostru civil trebuie să rămână baza legislației civile viitoare în România*, în *Șaizeci de ani de Cod civil*, Academia Română, ședința de la 29 ianuarie 1926, Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III, tom. VI, Mem. 5, p. 41–46, care sublinia că „fondul lui roman, claritatea și simplitatea lui vor face – sunt convins să fie lesne înțeles și primit de toți Români. Cunoașterea lui va arăta că este cel mai bun element pentru unificare”.

rezultând din contractele de închiriere și arendă; e) legea pentru judecătoriile de ocoale și regulamentul ei. Sintetic, de la 1 iunie 1928, după 10 ani de la Unire, Basarabia revenea aproape integral la legislația românească, fiind soluționată și problema aplicării dreptului în județul Cetatea Albă (Akerman).

4. Constituția din 1923. Dispoziții „tranzitorii” cu efecte... „pe termen lung”

Adoptarea Constituției din martie 1923 era un moment esențial al operei de unificare instituțională și legislativă a României Mari. Se împlinea la 5 ani de la Unirea Basarabiei cu Vechiul Regat al României, primul act al Marii Uniri. Din dezbaterile perioadei în care a fost adoptată Constituția României Mari, se poate observa că poziția majorității parlamentare pornea de la ideea că pactul fundamental trebuia să consolideze monarhia constituțională, continuând tradiția constituțională a deceniilor de construcție democratică, statală și legislativă deschise de Constituția din 1866. Se observa că liderii politici, care susținuseră în egală măsură Unirea, se întâlneau pe scena politică internă, unde inevitabil deveneau adversari, iar dialogul politic devenea fatalmente dificil. Climatul politic general afecta toate procedurile parlamentare și inevitabil consuma energiile necesare complexului proces de unificare legislativă. Sintetic, pentru legislatura 1922–1926, adoptarea Constituției a fost un rezultat excelent, iar pentru proiectul unificării legislative în România Mare era indispensabilă. Prin reglementarea unor instituții unice pentru întregul stat român se asigură exercitarea unitară a competențelor constituționale.

Constituția a introdus reguli moderne de guvernare parlamentară, în conformitate cu doctrina neoliberală, de la intervenția statului în viața socială, drepturi cetățenești concepute ca funcții sociale, la limitarea dreptului de proprietate privată în interesul societății, considerate benefice pentru organizarea constituțională a unui stat de drept în regiunea geopolitică și în epoca respectivă³⁶. După cum s-a observat întemeiat „constituția reprezenta *nucleul* principal în jurul căruia trebuia să se desăvârșească unificarea legislativă a României Mari”³⁷.

Titlul al II-lea din Constituție, denumit „Despre drepturile românilor”, reglementau în cele 28 de articole (art. 5–32) ceea ce astăzi s-ar desemna prin sintagma „drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale” (art. 15 – art. 60 din Constituția actuală). În materia drepturilor și libertăților cetățenești, normele constituționale de la 1923 au preluat prevederile Constituției din 1866, cărora le sunt aduse modificări substanțiale, așa încât cuprind o veritabilă „declarație a

³⁶ Sevastian Cercel, *Impactul Constituției din 1923 asupra unificării legislative a României Mari*, în „Dreptul” nr. 9/ 2021, p. 51–80; Cristian Ionescu, *Drept constituțional și instituții politice. Sistemul constituțional românesc*, vol. II, București, Editura Lumina Lex, 1997, p. 54–55.

³⁷ Angela Banciu, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 89.

drepturilor”³⁸. Mai întâi, Constituția garanta tuturor românilor *libertatea și egalitatea civilă*. Primul articol din acest titlu (art. 5) prevedea: „Românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociației și de toate drepturile stabilite prin legi”. La rândul său, libertatea civilă era înscrisă în art. 8, care prevedea: „Toți românii, fără deosebire de originea etnică, de limbă sau de religie, sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără osebire la dările și sarcinile publice”. Pe de altă parte, Constituția se preocupă de „libertățile primordiale”, precum: libertatea individuală (art. 11); inviolabilitatea domiciliului (art. 13); inviolabilitatea proprietății (art. 17); libertatea muncii, comerțului și industriei (art. 21); libertatea de opinie, de conștiință și de cult (art. 22). De asemenea, normele constituționale reglementau „libertățile complementare”, precum: libertatea presei (art. 25–26); libertatea învățământului (art. 24); dreptul de propagandă (art. 28); dreptul de asociere (art. 29).

În Titlul al VIII-lea, intitulat „Dispoziții tranzitorii și suplimentare”, art. 137 din Constituție conținea dispoziții de principiu pentru asigurarea unității legislative în aplicarea cărora puterea legislativă și cea judecătorească trebuie să se implice. Mai întâi, se prevede că „Se vor revizui toate codicele și legile existente în diferite părți ale statului român spre a se pune în armonie cu Constituțiunea de față și asigura unitatea legislativă. Până atunci ele rămân în vigoare” [alin. (1)–(2)], în această operațiune guvernul și parlamentul aveau inițiativa legislativă. În al doilea rând, se prevede că „Din ziua promulgării Constituțiunii, sunt însă desființate acele dispozițiuni din legi, decrete, regulamente și orice acte contrarii celor înscrise în prezenta Constituțiune”.

Prin mecanismul *abrogării exprese indirecte*, legea nouă înlătură din sistemul juridic național dispozițiile legale vechi, „existente în diferite părți ale statului român” – pentru a utiliza sintagma din alineatul anterior, care pare că dorește să evite noțiunea de provincie sau regiune istorică –, care sunt contrare principiilor și normelor din legea nouă. De altfel, când în textul legii noi nu se inserează prevederi referitoare la abrogarea unui act normativ sau a unor dispoziții legale care contravin principiilor legii noi, intervine abrogarea tacită a acestora, iar măsura rezultă neîndoielnic din împrejurarea că una și aceeași materie sau instituție juridică este reglementată într-un mod diferit față de reglementarea din actul normativ anterior. Soluția juridică prevăzută de art. 137 alin. 3 din Constituția din 1923 este justificată în condițiile în care a fost adoptată, dar dificultățile reale de aplicare au fost imense. Ea a adus în prim plan opera Înaltei Curți de Casație și Justiție, care singură, „în secțiuni unite”, avea dreptul să judece constituționalitatea legilor. Sintetic, dispozițiile legale aplicabile în România la momentul promulgării Constituției, 29 martie 1929, care contravin principiilor și normelor constituționale

³⁸ A. Lascarov-Moldovanu, Sergiu D. Ionescu, *Constituțiunea României din 1923 adnotată cu debateri parlamentare și jurisprudențe*, București, Ed. Tipografiei „Curierul Judiciar”, S.A., 1925, p. 16–305.

„sunt desființate”, fiind înlăturate din sistemul juridic național. În realitate, un inventar complet al dispozițiilor legale în vigoare în diferite părți ale statului român în perioada în discuție, care contraveneau normelor constituționale în diferite materii, devenea o misiune imposibilă.

O succintă comparație a normelor constituționale tranzitorii din 1923 cu cele din 1866 poate aminti rațiunea și consecvența legiuitorului român din perioada respectivă. În titlul VIII intitulat „Dispoziții transitorii și suplimentare”, Constituția din 1866 cuprindea în cele 4 articole, soluțiile juridice inerente în această materie. Mai întâi, art. 130 impunea: „Din ziua punerii în vigoare a Constituției de față sunt abrogate toate dispozițiile de legi, decrete și reglemente și alte acte contrarii” cu dispozițiile sale³⁹. În al doilea rând, art. 132 alin.1 identifică 10 domenii în care se impune adoptarea unor legi speciale și stabilește că elaborarea acestora trebuie realizată cu celeritate: „Se vor face în cel mai scurt timp legi speciale privitoare la obiectele următoare: 1) asupra descentralizării administrative; 2) asupra responsabilității miniștrilor și a celorlalți agenți ai puterii executive; 3) asupra măsurilor celor mai nimerite pentru a stăvili abuzul cumulului; 4) asupra modificării legii pensiilor; 5) asupra condițiilor de admisibilitate și de înaintare în funcțiunile administrației publice; 6) asupra dezvoltării căilor de comunicațiune; 7) asupra exploatării minelor și pădurilor; 8) asupra fluviilor și râurilor navigabile sau flotabile; 9) asupra organizării armatei, drepturilor de înaintare, de retragere și asupra diferitelor pozițiuni ale ofițerilor; 10) asupra justiției militare. În fine, art. 132 alin 2 prevedea: „Se vor revizui toate codicele și legile existente spre a se pune în armonie cu Constituția de față”. În esență, constituentul din 1866 reușește să sistematizeze domeniile în care se impun legi speciale, să invite parlamentul să legislaze „în cel mai scurt timp” – chiar dacă termenul este incert, pentru că împlinirea sa nu este cunoscută ca dată calendaristică, prezența acestuia invită la celeritate -, să prevadă clar că este vorba de abrogarea dispozițiilor legale aplicabile care contravin principiilor constituționale.

³⁹ Se folosește termenul de abrogare, pentru a înlătura orice dubiu cu privire la voința de a folosi abrogarea expresă indirectă, obișnuită în astfel de situații. Pe de altă parte, art. 132 prevedea: „Consiliul de Stat va înceta să existe îndată ce se va vota legea menită a prevedea autoritatea chemată de a-l înlocui în atribuțiunile sale. Curtea de casație se va pronunța ca și în trecut asupra conflictelor de atribuțiuni”, a se vedea, I. Stambulescu, *Principii de drept constituțional*, București, 1924, p. 164, care sublinia, în anul 1924, că „la noi este și o chestiune de unitate națională care e în joc”. Pentru a „uniformiza interpretarea legilor din România și Moldova, precum și a celor din Transilvania, Bucovina și Basarabia, este absolută necesitate de o singură instanță judecătorească supremă. În toate statele unitare există această tendință a unificării legislației, care aduce după sine în mod forțat, unificarea casației”. Este amintit exemplul Italiei, care renunțase recent la curțile de casație din diferite provincii, păstrând-o pe cea din Roma. De asemenea, este criticată organizarea Curții de casație din momentul respectiv, „cu secții diferite pentru afacerile ardeleni, cu judecător deosebiți, care judecă ei singuri afacerile venite din Transilvania, Banat și Bucovina, unitatea casației, așa de necesară și pentru unitatea suflătească din întreg cuprinsul României mari, e grav compromisă”. Se impunea „să se judece toate procesele de aceeași judecători, indiferent de provincia de unde vin”. Sevastian Cercel, *Impactul Constituției din 1923 asupra unificării legislative a României Mari*, p. 70–75.

La rândul său, Constituția din 1923 identifica domeniile în care se impun legi speciale în diferitele materii reglementate, dar nu mai risca o sistematizare finală, având în vedere că acest procedeu fusese criticat pe parcursul dezbaterilor pe articole. Practic, utilizează aceleași soluții juridice regăsite în textul constituțional din 1866 pentru ca legile existente să fie „puse în armonie cu Constituția de față și asigura unitatea legislativă”: abrogarea actelor normative care contrazic principiile și normele constituționale, revizuirea „codurilor și legilor existente” și adoptarea unor legi noi „bazate pe principiile din prezenta Constituție”. Se înțelege că se dorea ca acest proces normativ să se desfășoare cu celeritate, cât mai curând posibil. De această dată constituanta nu mai impunea un termen general, fie el și incert, ceea ce poate să fie expresia unui pragmatism normativ și realism politic având în vedere dezbaterile parlamentare și dinamica vieții politice interne. În practica politică și parlamentară această normă a fost interpretată diferit, ca un argument sau contraargument pentru o anumită metodă de unificare legislativă. Rezultatul a fost prelungirea și amânarea diferitelor proceduri sau proiecte de unificare.

5. Concluzii

Primul deceniu al României Mari a adus în planul unificării legislative câteva rezultate remarcabile, obținute cu eforturi care merită apreciate peste timp. Sintetic, în perioada 29 noiembrie 1918 – 3 noiembrie 1928, România a avut nouă guverne, care au fost conduse, în ordine cronologică, de: Ion I.C. Brătianu (29 noiembrie 1918 – 12 septembrie 1919), General Artur Văitoianu (27 septembrie – 28 noiembrie 1919), Alexandru Vaida Voievod (1 decembrie 1919 – 13 martie 1920), General Alexandru Averescu (13 martie 1920 – 13 decembrie 1921), Take Ionescu (17 decembrie 1921 – 17 ianuarie 1922), Ion I. C. Brătianu (19 ianuarie 1922 – 27 martie 1926), General Alexandru Averescu (30 martie 1926 – 4 iunie 1927), Barbu Știrbei (4–20 iunie 1927), Ion I. C. Brătianu (21 iunie 1927 – 3 noiembrie 1928). La rândul său, Ministerul Justiției a fost condus, de: Dimitrie Buzdugan, Emanoil Miclescu, Ion Pelivan (care va pleca la Paris unde se desfășura Conferința de Pace, fiind înlocuit de Ștefan Cico-Pop), Constantin Argetoianu (din 16 noiembrie 1920, D. Grecianu), Stelian Popescu, Ioan Th. Florescu (înlocuit de George G. Mârzescu din 30 octombrie 1923), Theodor Cudalbu, Stelian Popescu. La 10 noiembrie 1928, își începea mandatul guvernul condus de Iuliu Maniu (până la 7 iunie 1930), ministrul justiției fiind Grigore Iunian (înlocuit, la 7 martie 1930, Voicu Nițescu)⁴⁰. Chiar dacă în toată perioada au fost adoptate acte normative cu efecte unificatoare, se observă că primul guvern condus în această perioadă de Ion I.C. Brătianu, cu Ioan T. Florescu și George G. Mârzescu la Justiție, a fost cel care a avut un

⁴⁰ Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți 1916–1938*, București, Casa de editură Silex, 1996, p. 27–77.

program de guvernare care a susținut o activitate de legiferare consecventă și coerentă, benefică pentru procesul unificării legislative.

Mai întâi, în planul dezbaterii problemei, în egală măsură în plan științific – juridic, economic, social – și în plan politic, opiniile exprimate au demonstrat, în bună măsură, angajamentul, seriozitatea și voința celor implicați. Este important că ideile afirmate erau însoțite de argumente de fond și de formă, erau asumate de personalități din lumea dreptului și de oamenii politici, fiind publicate în reviste de specialitate și în presa vremii. Studiile de specialitate, conferințele susținute în toate colțurile țării sau declarațiile politice au adus în atenția publicului o problemă reală a societății românești, chiar dacă deciziile necesare nu au venit întotdeauna foarte repede.

În al doilea rând, este cunoscută, în perioada respectivă, activitatea Institutului Social Român de organizare a unui sistem de prelegeri publice asupra unor probleme de actualitate, așa cum a fost și aceea a „Constituției viitoare a României întregite”. Încercând să atragă reprezentanții „tuturor punctelor orizontului politic și social” pentru a colabora la cercetarea liberă a problemelor timpului, „fără alt control decât acel al conștiinței și responsabilității personale”, s-a contribuit „într-o modestă măsură la stabilitatea unității morale a națiunii”. Publicarea celor 23 de prelegeri publice organizate în acest scop era însoțită de o anexă cuprinzând noile constituții europene. Erau publicate, în limba franceză, constituțiile unor state europene: Germaniei (Weimar, 31 iulie 1919, promulgată la 11 august 1919), Austriei (1 octombrie 1920), Belgiei (1892–1893, 1919–1921), Poloniei (17 martie 1921), Constituția sovietică (19 iulie 1918), Regatului Serbiei, Croației și Sloveniei sau Cehoslovaciei. Dincolo de interesul științific se sublinia implicit că în tabloul constituțiilor europene trebuia să ajungă și constituția României⁴¹. Adoptarea acesteia a fost momentul legislativ cel mai important al perioadei analizate, cu efecte deosebite pentru procesul de unificare legislativă. Din nefericire, dispozițiile art. 137 din capitolul privind dispozițiile tranzitorii au fost interpretate diferit și au devenit un „obstacol tehnic”, uneori insurmontabil, în procesul de unificare legislativă. Regulile consemnate în această normă constituțională, asumate și în 1866, adoptate pentru a rezolva chestiunea, au avut un efect contrar în anumite etape.

În al treilea rând, a fost împlinită unificarea legislației civile în Basarabia. Acesta constituie de departe rezultatul cel mai important în această materie pentru perioada în discuție. Activitatea remarcabilă a lui Vespasian Erbiceanu în acest domeniu constituie un exemplu de tenacitate și patriotism. Procesul începea în Basarabia în anul 1919 și se încheia la 1 iunie 1928. Pe de o parte, Basarabia este prima provincie care beneficiază de legislație românească. Pe de altă parte, unificarea s-a realizat prin extinderea Codului civil român de la 1864, ceea ce va

⁴¹ Noua Constituție a României. 23 de prelegeri publice organizate de Institutul Social Român cu o anexă cuprinzând noile constituții europene, București, Tiparul Cultura Națională, f.a., p. 429–534, *Cuvânt de deschidere* de D. Gusti, semnat 18 decembrie 1922, p. 1–4.

încuraja susținerea acestei metode pentru toate provinciile românești. Constantin Hamangiu va pregăti peste puțin timp un proiect legislativ în acest sens, care nu va reuși să treacă prin furcile caudine ale procedurilor parlamentare, după decesul inițiatorului său⁴². Proiectul de lege din 1928 avea numai 7 articole și era însoțit de o temeinică expunere de motive, elaborată de trei consilieri ai Înaltei Curți de Casație și Justiție. Prima parte, despre starea de completă rusificare a justiției basarabene sub dominație străină și despre opera de naționalizare a ei și unificarea legislativă, întreprinsă în Basarabia în primii ani după Unire, a fost redactată de Vespasian Erbiceanu. Partea a doua, despre necesitatea introducerii Codului civil și procedurii civile române și legii autentificării actelor în locul Codului civil rusesc, a vechilor legiuiri Harmenopol și Donici, a legii notariale ruse, a fost întocmită de Constantin Rătescu. Partea a treia, privind oportunitatea și constituționalitatea unificării legislative parțiale și anticipate numai pentru Basarabia, față de dispozițiile art. 137 din Constituția din 1923, a fost elaborată de Andrei Rădulescu. S-a subliniat că textul constituțional nu interzicea să se legifereze numai pentru o parte a statului ori să se înceapă opera de unificare într-o manieră parțială, cum de altfel se legiferaser deja sub imperiul noii Constituții⁴³.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole

- Alexianu, George, *Repertoriu general alfabetic al tuturor codurilor, legilor, decretelor-legi, convențiunii, decrete, regulamente etc, 1 ianuarie 1860 – 1 ianuarie 1940 publicate în Monitorul Oficial, Colecția C. Hamangiu, Consiliul legislativ și alte colecțiuni similare*, 2 volume, București, Editura Monitorul Oficial, 1940 (A–L), 1941 (M–Z).
- Anghelovici, Virgil, *Problema unificării legislațiunei*, în C. Jud., an XXVI, nr. 5/13 iulie 1919, p. 45–48.
- Banciu, Angela, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

⁴² Pentru acest proiect legislativ și activitatea lui C. Hamangiu în fruntea Ministerului Justiției, a se vedea, Dan Constantin Măță, *Constantin Hamangiu 1867–1932*, București, Editura Hamangiu, 2013, în special cap. VII – „Tehnicianul” de la Ministerul Justiției, p. 249–317, care sublinia că succesorul acestuia la minister, ardeleanul Valer Pop, nu avea „nici forța și poate nici interesul de a pune în practică un proiect contestat atât de vehement de juriștii provinciei din care provenea”.

⁴³ A. Rădulescu, *L' introduction de la législation roumaine en Bessarabie*, în „Bulletin mensuel de la Société de Législation Comparée”, no. 4–5–6, Avril–Jun 1930, p. 329–330; A. Rădulescu, *Unificarea legislativă*, 1927, p. 35–36; Mircea Dușu, *Știința dreptului și cultura juridică în România*, p. 145–148. Legea pentru extinderea în Basarabia a unor dispoziții din legislația Vechiului Regat nr. 36 din 29 martie 1928 a fost publicată în Monitorul Oficial nr. 77 din 4 aprilie 1928. Pentru acte normative adoptate în perioada analizată, George Alexianu, *Repertoriu general alfabetic al tuturor codurilor, legilor, decretelor-legi, convențiunii, decrete, regulamente etc, 1 ianuarie 1860 – 1 ianuarie 1940 publicate în Monitorul Oficial, Colecția C. Hamangiu, Consiliul legislativ și alte colecțiuni similare*, 2 volume, București, Editura Monitorul Oficial, 1940 (A–L), 1941 (M–Z).

- Băieș, Sergiu, *Evoluția dreptului civil pe teritoriul Basarabiei în perioada 1812–2018*, în volumul Paul Pop, Radu Rizoiu (coord.), *Dreptul românesc la 100 de ani de la Marea Unire*, Editura Hamangiu, 2020, p. 176–189.
- Bărbulescu, Mihai ș.a., *Istoria României*, București, Editura Corint Educațional, 2014, p. 347–352.
- Belidie, V. G., *Câteva păreri în chestia unificării legislației*, în C. Jud., an. XXVII, nr. 42–43/ 13 iunie 1920, p. 340–343.
- Bîzgan, Marta, *Justiția din Basarabia după Unirea cu România*, în volumul *Unificarea legislației și funcționarea sistemului judiciar după Marea Unire din 1918. Culegere de articole realizate de audienții INJ și auditorii INM*, București, Editura Universul Juridic, 2018.
- Bob, Mircea Dan, *Problema codificării civile în România (I)*, P.R. nr. 1/2003, p. 170–182.
- Brătianu, Ion I. C., *Activitatea Corpurilor legiuitoare și a guvernului de la ianuarie 1922 până la 27 martie 1926. Dare de seamă*, București, Editura Cartea Românească, 1926, p. V–XXIII.
- Capitant, Henri, *L'introduction en Alsace et Lorraine de la législation civile française*, în „Bul. Soc. Legisl. Comp.”, 1934, p. 164.
- Catană, Aurel V., *Problema salariilor Magistraților rezolvată (Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus)*, în C. Jud. nr. 12–13 din 22 februarie 1920, p. 100–102.
- Cercel, Mihaela-Claudia, *Rolul Curții de Casație în unificarea jurisprudenței în materie civilă după Marea Unire*, în volumul *Unificarea legislației și funcționarea sistemului judiciar după Marea Unire din 1918. Culegere de articole realizate de audienții INJ și auditorii INM*, București, Editura Universul Juridic, 2018, p. 71–98.
- Cercel, Sevastian, *Considerații privind unificarea legislativă a României în perioada 1918–1928*, în RSJ nr. 2/2018, p. 78–89.
- Cercel, Sevastian, *Considerații privind unificarea legislativă în România în perioada interbelică. De la entuziasm la stagnare, de la argumente științifice la soluții normative*, în Paul Pop, Radu Rizoiu (coord.), *Dreptul românesc la 100 de ani de la Marea Unire*, Editura Hamangiu, 2020, p. 190–213.
- Cercel, Sevastian, *Impactul Constituției din 1923 asupra unificării legislative a României Mari*, în „Dreptul” nr. 9/ 2021, p. 67–69.
- Codul civil rusesc, tradus de Ioan Nădejde, avocat, revizuit și colaționat de Vespasian Erbiceanu, prim președinte al Curții de Apel din Chișinău, ediția Ministerului de justiție, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1918.
- Codul penal rus, tradus de Ioan Nădejde, jurisconsult și director al biroului special pentru traduceri din rusește la Înalta Curte de Casație și Justiție, ediția Ministerului de justiție, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1919.
- Dobrescu, D., *Pericolul unificării legislative*, în C. Jud., an XXXIII, nr 11 din 16 martie 1924, p. 161–163.
- Dobrescu, Dem. I., „1 ianuarie 1928”, în C. Jud., an XXXVII, nr. 1/ 1928, p. 1–5.
- Dobrescu, Dem. I., *Unificare teroristă și unificare științifică*, în C. Jud., nr. 5 din 29 ianuarie 1928, p. 65–69.

- Duțu, Mircea, *Fundamente istorice și permanențe defnitorii ale culturii juridice românești. Tradiție neolatină, sinteză europeană și amprentă proprie în unificarea constituțional-legislativă*, SBB Iurisprudentia nr. 4/ 2020, p. 246–285.
- Duțu, Mircea, *Știința dreptului și cultura juridică în România*, București, Editura Academiei Române.
- Duțu, Mircea, *Un secol de stat unitar și drept național (1918–2018). Perspective istorice cultural-științifice*, București, Editura Academiei Române, Editura Universul Juridic, 2018.
- Erbiceanu, Vespasian, *Cuvânt la aniversarea a unui an de funcționare a justiției românești*, 8 februarie 1920, Cuvântul Dreptății, anul II, nr. 3 din 15 martie 1920, p. 194.
- Erbiceanu, Vespasian, *Naționalizarea justiției și unificarea legislativă în Basarabia (Comunicări la Academia Română în ședințele publice din 15 mai și 16 iunie 1933)*, București, Monitorul Oficial, Imprimeria Statului, Imprimeria Națională, 1934, p. 134–143.
- Erbiceanu, Vespasian, *Părerii și discuțiuni. Reînfiunțarea justiției românești în Basarabia*, în „Cuvântul Dreptății”, anul VI, nr. 4 din 15 aprilie 1924, p. 59–62.
- Erbiceanu, Vespasian, *Un an de Justiție Românească în Basarabia*, în C. Jud., an XXVII, nr. 14–15 din 29 februarie 1920, p. 116–120.
- Gurău, Ștefan (președinte Trib. Cetatea-Albă), *Câteva propuneri în vederea unificării legilor*, în C. Jud. nr. 13 din 1 aprilie 1923, p. 196–198.
- Hamangiu, C., *Ministrul Justiției, Din opera legislativă a ministerului justiției. Proiecte și ante-proiecte de legi cu expuneri de motive*, Monitorul Oficial și Imprimeria Statului, București, 1932, în special, Expunere de motive, p. 3–40.
- Ionașcu, Aurelian R., *Problema unificării legislației civile în cugetarea juridică românească (1919–1941)*, în „Pandectele Române”, 1942, partea a IV-a, p. 146–156.
- Ionescu Dolj, Ioan, *Munca și priceperea ca criteriu de avansare în magistratură*, în C. Jud., an XXVI, nr. 8/10 august 1919, p. 73–74.
- Ionescu-Dolj, Ioan, *Problema unificării legislațiunii*, în C. Jud., anul XXVI, nr. 3/ 29 iunie 1919, p. 25–28.
- Ionescu, Cristian, *Drept constituțional și instituții politice. Sistemul constituțional românesc*, vol. II, București, Editura Lumina Lex, 1997.
- Iordache, Anastasie, *Marea Unire* (cap. VII), în *Istoria Românilor* (Gh. Platon coordonator), București, Editura Enciclopedică, 2003, vol. VII, tom. II, p. 463–532.
- Laday, Șt., *Problema unificării legislative*, în C. Jud., 1928, p. 81.
- Laday, Ștefan *Cărțile funduare*, ediția a II-a, Institutul de Arte Grafice Cultura, Cluj, 1927.
- Lascarov-Moldovanu, A., Ionescu, Sergiu D., *Constituțiunea României din 1923 adnotată cu debateri parlamentare și jurisprudențe*, București, Editura Tipografiei „Curierul Judiciar”, S.A., 1925.
- Longinescu, S. G., *De lege ferenda*, în C. Jud., nr 10–11 din 15 februarie 1920, p. 81–85.

- Mamina, Ion, Scurtu, Ioan, *Guverne și guvernanți 1916–1938*, București, Casa de editură Silex, 1996.
- Măță, Dan Constantin, *Constantin Hamangiu 1867–1932*, București, Editura Hamangiu, 2013.
- Moisa, Gabriel, Șipoș, Sorin, Eremia, Ion (coordonatori), *Declarația de autodeterminare de la Oradea din 12 octombrie 1918*, București, Editura Academiei Române, 2018.
- Morariu, Aurel, *Bucovina 1774–1914*, Biblioteca Bucovina nr. 11–16, editor Ilie E. Toroșiu, București, Librăria și papetăria Pavel Suru, 1914, p. 118–131.
- Mușat, Mircea, Ardeleanu, Ion, *România după Marea Unire*, vol. II, Partea I. 1918–1933, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, capitolul I. *Consolidarea statului național român unitar. 1919–1923, Viața economică și socială*, p. 3–39.
- *Nota redacției* la Sentința comercială nr. 22, Tribunalul Târgu Mureș, audiența din 25 ianuarie 1923, președinte G. Aronescu, C. Jud., nr. 20 din 27 mai 1923, p. 311–312.
- *Noua Constituție a României. 23 de prelegeri publice organizate de Institutul Social Român* cu o anexă cuprinzând noile constituții europene, București, Tiparul Cultura Națională, f.a., p. 429–534, *Cuvânt de deschidere* de D. Gusti, semnat 18 decembrie 1922, p. 1–4.
- Pop, Ioan-Aurel, *Marea Unire și Sărbătoarea Națională, în Transilvania. Starea noastră de veghe*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016, p. 91–96.
- Portalis, Jean Étienne-Marie, *Exposé général du système du Cod civil*, Locréé, La législation civile, commerciale et criminelle de la France, Paris, 1827, I, p. 164.
- Radu, Sorin, *Vespasian Erbiceanu (1865–1943). Studiu monografic*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2014.
- Rădulescu, A., *L'introduction de la législation roumaine en Bessarabie*, în „Bulletin mensuel de la Société de Législation Comparée”, no. 4–5–6, Avril–Jun 1930, p. 329–330.
- Rădulescu, Andrei, *Comparație (a C. civ. român – s.n.) cu izvoarele de drept civil din noile teritorii. Codul nostru civil trebuie să rămână baza legislației civile viitoare în România*, în *Șaizeci de ani de Cod civil*, Academia Română, ședința de la 29 ianuarie 1926, Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III, tom. VI, Mem. 5, p. 41–46.
- Rădulescu, Andrei, *Unificarea legislativă*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, tomul VII, București, Editura Cultura Națională, 1927, p. 373–415.
- Roman, Valeriu, *Asupra unificării legislative*, în C. Jud., nr. 13 din 25 martie 1928, p. 193–197.
- Roman, Valeriu, *Imperativul juridic în procesele civile și recursul în casație*, în „Revista Juridică” din Cluj nr. 41 din 17 noiembrie 1927.
- Schina, N. C., *Puterea judecătorească. Rolul său constituțional. Reforma sa organică*, în C. jud., an XXVI, nr. 6/ 20 iunie 1919, p. 53–56.

- Scurtu, Ioan, Ionescu, Gheorghe Z., Popescu, Eufrosina, Smârcea, Doina, *Istoria României între 1918–1944. Culegere de documente*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1982, p. 28–30.
- Scurtu, Ioan, *Marea guvernare liberală (ianuarie 1922 – martie 1926)*, în Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX*, București, Editura Paideia, 1999, p. 144–164.
- Spinei, Victor (editor), *Antecedente și împliniri ale Marii Uniri*, București, Editura Academiei Române, 2020.
- Sprinceană, Ion, *Rolul juriștilor basarabeni la consolidarea constituționalismului din România interbelică. Viziunea lui Constantin Stere față de Constituția României din 1923*, în volumul *Unificarea legislației și funcționarea sistemului judiciar după Marea Unire din 1918. Culegere de articole realizate de audienții INJ și auditorii INM*, București, Editura Universul Juridic, 2018, p. 62–70
- Stambulescu, I., *Principii de drept constituțional*, București, 1924.
- Stoica, Valeriu, *Drept civil. Drepturile reale principale*, ed. a 3-a, București, Editura C. H. Beck, 2017.
- Stoica, Valeriu, *Înscrierea posesiei în cartea funciară în cadrul înregistrării sistematice și al înregistrării sporadice*, RRDP nr. 2/ 2018, p. 159–179.
- Ștefan Laday, *Problema unificării legislative*, în C. Jud., Nr. 6 din 5 februarie 1928, p. 81–84.
- Ștefănescu, Alex. (prim-președintele tribunalului Trei Scaune Sf. Gheorge), *Unificarea legislativă*, comunicare ținută la Academia Română de Andrei Rădulescu, Consilier Înalta Curte de Casație, Editura Cultura Națională, *Recezie*, C. Jud., nr. 1 din 1 ianuarie 1928, p. 8–10.
- Tașcă, Mihai, *Introducerea dreptului penal în Basarabia după Marea Unire din 1918 și unificarea legislativă penală a Basarabiei cu cea din Vechiul Regat*, în Revista de științe penale. Anuar, anul III, 2007, Institutul de Reforme Penale, p. 133–141 (în special, p. 135–137).
- Tașcă, Mihai, *Vespasian Erbiceanu – arhitectul românizării dreptului din Basarabia*, în „Revista de drept privat”, anul II, nr. 1, 2002, p. 83–98.
- Ternoveanu, Ornest P. (doctor în drept, judecător), *Haosul în justiția Bucovineană*, C. Jud., nr. 1 din 1 ianuarie 1923, p. 5–7.
- Titulescu, Nicolae, *Basarabia pământ românesc*, București, Editura Rum-Irina, 1992, cu *Studiu introductiv* de Ion Grecescu.
- Xenii, C. (fost ministru), *Problema unificării legislative. Reflexii asupra articolului dlui Dem. I. Dobrescu*, în C. jud., an XXXVII, nr. 3 din 15 ianuarie 1928, p. 33–36.

Surse edite

- Decretul-lege nr. 2770/1918.
- Înalt Decret Regal nr 843 din 9 aprilie 1918, publicat în Monitorul Oficial nr. 8 din 10/23 aprilie 1918.
- Înalt Decret Regal nr. 852 din 9/ 22 aprilie, publicat în Monitorul Oficial nr. 8 din 10/23 aprilie 1918.

- Înalt Decret Regal nr. 853, 854, 856, 857, 858, 859, respectiv 871 și 872 (pentru ultimele două județe), publicate în Monitorul Oficial nr. 10 din 12/ 25 aprilie 1918.

Periodice

- *Buletinul de Studii legislative al Baroului de Ilfov*, anul I, nr. 1 din 15 martie 1919, p. 2–4.
- „Cuvântul Dreptății”, anul I, nr. 1 din 15 ianuarie 1919, p. 4–5.
- Ziarul *Palatul de Justiție*, anul II, nr. 5/15 ianuarie 1919 și nr. 6 din 1/februarie 1919, nr. 19 din 1 noiembrie 1919, nr. 20 din 15 noiembrie 1919; anul III, nr. 1 din 10 decembrie 1919; nr. 2–3 din 1 ianuarie 1920.
- Revista „Tribuna Juridică”, nr. 37–38/ 1920; nr. 39–40/1920; nr. 41–42/1920; nr. 43–44 din 26 Decembrie 1920.